

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

INTERNACIONALISME VERSUS GLOBALISME

INTERNACIONALISME VERSUS GLOBALISME

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

A horizontal band across the top of the page featuring a stylized, high-contrast, black and white world map. The map shows the continents in dark grey against a lighter grey background, with a focus on the Americas and Europe.

INTERNACIONALISME VERSUS GLOBALISME

OCTUBRE 2013

INTERNACIONALISME VERSUS GLOBALISME

Josep Bargalló

Vicepresident de la Fundació Josep Irla

Santiago Castellà

Professor de Dret Públic de la URV

Antoni Lladó

Economista i advocat

Isidor Marí

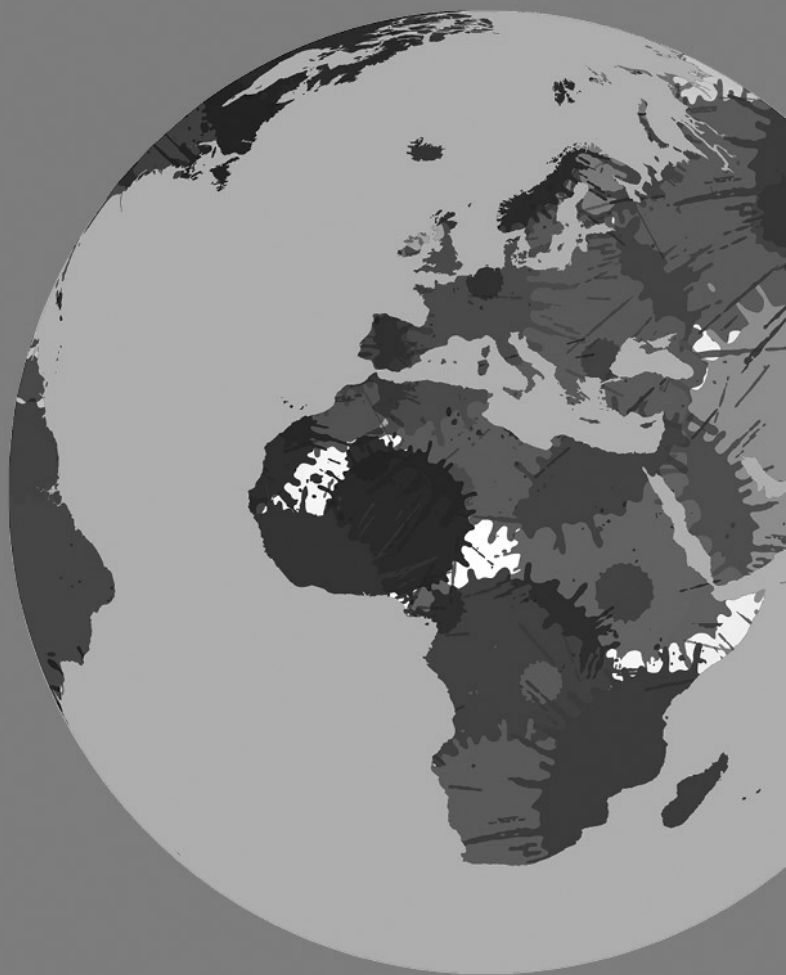
Professor d'Estudis d'Art i Humanitats de la UOC

Elizabeth Russell

Professora de Filologia Anglesa de la URV

SUMARI

	INTRODUCCIÓ: LA RIQUESA DE LA DIVERSITAT EN UNS TEMPS LÍQUIDS	9
	Josep Bargalló, vicepresident de la Fundació Josep Irla	
1	GLOBALITZACIÓ, COSMOPOLITISME I UNIVERSALISME A LA FI DE L'ESTAT NACIÓ	17
	Santiago Castellà, professor de Dret Públic de la URV	
2	CULTURA PRÒPIA I ENTORN GLOBAL: REPTES, RISCOS I POLÍTIQUES	29
	Antoni Lladó, economista i advocat	
3	PER UN PLURILINGÜISME EQUITATIU, GLOBAL I LOCAL	47
	Isidor Marí, professor d'Estudis d'Art i Humanitats de la UOC	
4	ICONOGRAFIA ESCOCESA I CATALANA: MIRANT ENRERE... MIRANT ENDAVANT	65
	Elizabeth Russell, professora de Filologia Anglesa de la URV	

INTRODUCCIÓ: LA RIQUESA DE LA DIVERSITAT EN UNS TEMPS LÍQUIDS

Josep Bargalló, vicepresident de la Fundació Josep Irla

Diuen que es va començar a parlar de globalització –com a terme específic– per allà 1930, i que aquest és un concepte que abasta multitud de factors i perspectives d'anàlisi. Si bé és cert que, des de fa molts segles, hi ha hagut alteracions molt diverses en els sistemes socials que han tingut impactes que han superat els àmbits locals i regionals i s'han estès arreu del nostre planeta, a hores d'ara, de fa unes poques dècades, el terme globalització s'aplica gairebé exclusivament a la forma neoliberal de deslocalització i mundialització econòmica.

Ara bé, la globalització –l'entesa des d'aquesta perspectiva neoliberal, uniformitzadora– va més enllà del seu motor econòmic: ho pretén ser també social i cultural. I la seva força ha estat tan vigorosa que, fins i tot alguns dels moviments antiglobalització més potents d'aquestes darreres dècades i que s'han enfrontat més radicalment als seus efectes econòmics, socials i ambientals, han assumit, sense cap actitud crítica, la uniformització cultural –i lingüística– d'un món interconnectat i, en el seu disseny, poc predisposat a l'assumpció de la diversitat. Una altra exigència del mercat únic global, tan devastadora com les socials i ambientals.

Aquesta uniformització –a partir d'un estereotip formalment anglosaxó– ha obtingut, tanmateix, una resposta necessària des dels moviments d'«inter»na-

cionalització, fonamentats en el diàleg entre nacions i identitats, en el coneixement i reconeixement de la diversitat cultural i en el convenciment que l'assumpció i la vivència de la diversitat són la clau de la cohesió social i d'un creixement econòmic més sostingut i just. El respecte a la identitat com a factor de justícia social i pau interregional.

Una resposta que ha coincidit amb l'esfondrament dels efectes més estructurals de la construcció neoliberal globalitzadora. Com conclou el professor Santiago Castellà, en el text que obre aquest volum, ni les anàlisis més sòlides i agosarades de finals del segle XX podien preveure la complexitat social que ha esclatat en el que portem del segle XXI. Els efectes de la crisi econòmica i financera, sens dubte. La resposta de nous moviments socials, amb més base i més extensió que els inicials moviments antiglobalització. El debat real entre globalització uniformitzadora –que ja se'ns apareix com un concepte d'antigor– i diversitat internacionalitzadora –plenament renovat i renovador. La força expansiva de les xarxes i el món 2.0. El fracàs de les institucions europees, sense altra resposta a la crisi que una falsa homogeneïtzació regressiva.

En aquest context, que ha estat definit com a líquid, allunyat d'aquella pretesa solidesa que ens havien venut com a seguretat indiscutible i inamovible, i en la qual ens volien fer creure que estàvem situats, l'aposta per la pluralitat i la diversitat, la superació dels límits de la falsa uniformitat, és la via de construcció de noves fórmules de relacions socials –i també, clar, culturals. Ho és arreu: a Amèrica, a Àfrica... També a Europa.

La caducitat de les fórmules dels segles XIX i XX –econòmiques, financeres, socials, culturals...– és també la caducitat de la desinflada solidesa dels vells estats nació, especialment d'aquells que, negant la diversitat que integren, s'han volgut fonamentar en l'homogeneïtzació i la immobilitat. La renovada força dels sobiranismes –especialment, en aquests moments, de l'escocès i el català– és una de les respostes socials que han sorgit amb més força en aquesta convulsa Europa de la segona dècada del segle XXI. Sobiranismes que plantegen alternatives democràtiques que no són només identitàries –que no són ni tan sols fonamentalment identitàries–, sinó que aporten respostes i sortides pròpies a la crisi i a la liquiditat... El cas català és, en aquest sentit, significatiu: les mobilitzacions populars pel dret a decidir i per la via sobiranista, per la creació d'un nou Estat –nou en més d'un sentit–, no han esdevingut només multitudinàries, massificades, sinó que també són festives, il·lusionants, ben diferents de la majoria de les mobilitzacions socials de l'Europa mediterrània, perquè la sobirania s'ha sabut omplir també de contingut social i cultural. I, així, ha esdevingut una sortida factible, útil, regeneradora i, per a una majoria social, necessària. Ja no utòpica, ni marginal.

En els textos que trobareu a continuació, Santiago Castellà analitza el concepte de globalització i la falsa dicotomia entre cosmopolitisme i universalisme, precisament en el context dels canvis sorgits en les darreres dècades, entre els quals la caducitat de l'estat nació. El fracàs de la globalització i de l'homogeneïtzació

són el centre de l'anàlisi, també, dels articles d'Isidor Marí i Antoni Lladó, que es decanten, a partir de la sociolingüística i la gestió cultural, amb fonaments i dades, per la via de la pluralitat i la diversitat: el plurilingüisme equitatiu, la projecció universal de la creativitat i la indústria local... Elizabeth Russell, finalment, des de la perspectiva metodològica i teòrica dels innovadors estudis identitaris i de gènere, es planteja arrels i aportacions dels sobiranismes emergents europeus, Escòcia i Catalunya.

La diversitat –nacional, cultural, lingüística..., també de les visions de gènere– és un factor de cohesió, de justícia i de pau. I també de creixement econòmic: la creativitat és un motor de desenvolupament polièdric, que té també els seus resultats localitzadors. Relacionat, precisament, amb la diversitat, la creativitat i el creixement, ha eclosionat un nou concepte, el de diplomàcia cultural: la difusió de la pròpia identitat a partir d'exponents i productes culturals –desenvolupada per entitats governamentals que participen del reconeixement de la pròpia diversitat, però especialment per entitats no governamentals que tenen aquesta voluntat.

No és el mateix la difusió de la pròpia cultura a l'exterior que la diplomàcia cultural. Això, que pot semblar una obvietat –però que n'és una premissa fonamental–, ho afirmava taxativament l'expert Andrés Ordóñez a l'inici d'una reflexió sobre la importància de la cultura en tota acció diplomàtica.¹ Si resseguim la seva terminologia hi establia quatre eixos:

a) La cultura és una peça estructural del desenvolupament econòmic i social d'un país. I la diplomàcia no deixa de ser un instrument d'actuació externa que ha de servir, també, per millorar les condicions internes.

b) La cultura és, també, un camp estratègic en aquest desenvolupament, com ho són la biotecnologia, les noves tecnologies i l'educació –Ordóñez hi afegia la indústria militar, però en això hi dissenteixo profundament.

c) La cultura és, a més, una punta de llança dels objectius econòmics, industrials i polítics d'un país.

d) I, finalment, la cultura és l'instrument de reconeixement internacional d'un país. Si vostès volen –utilitzant ja una terminologia més pròpia– d'una identitat nacional o, potser encara més precisament, d'una identitat cultural.

Certament, no hi ha país amb una veritable influència en el món d'avui que no tingui una indústria cultural poderosa –o l'estigui construint a marxes forçades, conscient de la seva fortalesa. Així, l'articulació entre les polítiques educativa, econòmica, comercial, financera, cultural i exterior conforma una estratègia planificada dirigida a la cohesió interna, l'expansió comercial i la influència internacional, que esdevenen eines de progrés des de perspectives d'acció social sostinguda. Sense això no hi ha diplomàcia cultural. I la suma de tot això conforma la diplomàcia cultural. Però, no només això.

1 ORDÓÑEZ, Andrés. *Entremundos. Reflexiones sobre literatura, cultura y política internacionales*. Mèxic DF: Siglo XXI, 2004.

Hi ha una altra premissa evident, que, de tant que ho és, esdevé tautologia: la projecció exterior és fonamental per a qualsevol país. Una nació –una identitat, una cultura– ho és perquè té totes les condicions internes per a ser-ho, per a diferenciar-se de totes les altres com a tal, però també ho és perquè aquestes altres la reconeixen com a tal.

Per això, precisament, la promoció exterior és fonamental per a qualsevol cultura, i encara més en un món essencialment global, globalitzat, també culturalment, on la pròpia existència és ratificada pel reconeixement dels altres. És fonamental per a totes les cultures, també –i potser encara més– per una cultura que no és assumida com a pròpia per cap gran estat, que no té cap gran diplomàcia política que jugui a favor de la seva promoció exterior. Per això, en conseqüència, la diplomàcia cultural és clau, i encara més, sense potser, per a aquelles cultures que no tenen diplomàcia política pròpia.

El professor Paolo Fabbri, en la cloenda del Congrés de l'ECREA (European Communication Research and Educations Association), celebrat a Barcelona el 2008, conclouïa que una cultura, per a existir i créixer davant dels nous reptes d'aquest segle, necessita de dos conformants sincrònics: 1) autodefinició: l'afirmació de la pròpia identitat; i 2) traducció: dirigir-se a les altres cultures. És el que volia dir Umberto Eco quan va respondre, a una pregunta –amb alguna dosi de mala intenció– sobre quina era la gran llengua d'Europa, amb una altra afirmació rotunda: «la llengua d'Europa és la traducció». Ho és, indiscutiblement, en el camp literari: per a la recepció de l'obra d'un escriptor –que és el pas posterior al de la creació–, l'important no és la massa crítica dels lectors de la llengua en què escriu, en què realitza la creació, sinó poder arribar a tots els lectors de totes les llengües –o com més, millor– a través de la traducció. És a dir, per a un escriptor com Bernardo Atxaga, que realitza la seva creació en basc –una llengua europea amb un nombre de lectors reduït–, el millor camí per a la recepció majoritària de la seva obra no és canviar de llengua, perquè d'això se'n ressentiria la seva creació, sinó aconseguir –com ha aconseguit– que una editorial nord-americana de prestigi la tradueixi sistemàticament a l'anglès, una altra d'espanyola al castellà i successivament –incloent-hi, com així és, el català.

Ho deia el diplomàtic espanyol Manuel Montobbio en un seminari sobre diplomàcia cultural que el Departament de Cultura de la Generalitat va organitzar el 2009: la diplomàcia cultural és un traductor d'identitats. Ho és, sense cap mena de dubtes. La diplomàcia cultural és que el nostre «nosaltres» sigui conegut pels altres. I també és construir un «nosaltres» comú amb els «altres». El lema, precisament, que l'Institut Ramon Llull –l'organisme encarregat de la difusió exterior de la cultura catalana, la de tots els territoris de la llengua catalana– va triar per a la Fira del Llibre de Frankfurt 2007: «Cultura catalana singular i universal». La cultura és, així, tant l'ensenyà de la nostra identitat singular com allò que ens fa més homologables als altres i ens converteix en universals. Perquè la identitat col·lectiva –nacional, cultural– no deixa de ser la suma de dos ei-

xos, un de vertical –on hi ha realitats com la tradició i el territori– i un altre d'horitzontal –en el qual hi figuren l'època i el context. La diplomàcia cultural, doncs, és traducció, és allò que converteix el singular en universal, que s'insereix en la universalitat des de la pròpia singularitat. I és, també, el canal d'internacionalització que suma la pròpia identitat en la diversitat global. Un factor de cohesió interna i externa. D'internacionalització de la diversitat i de diversificació de la globalitat.

I, ja ho he apuntat abans, per a una nació sense estat, per a una cultura que no és assumida com a pròpia per cap Estat, sense una diplomàcia política reconeguda internacionalment, la diplomàcia cultural és un instrument insubstituïble. I té un valor afegit: no hi ha criteris de frontera política per al reconeixement de la diplomàcia cultural. És l'acció positiva la que fa que sigui reconeguda a la realitat. Un exemple paradigmàtic d'això és la cultura catalana, especialment en els darrers anys. Ha estat la convidada d'honor en esdeveniments internacionals de rellevància: les fires del llibre de Guadalajara (2004) i Frankfurt (2007), els festivals de música i teatre de Guanajuato (2008) i Bogotà (2009), l'Expolangues de París 2010... I ha estat present amb pavelló propi a la Biennal de Venècia des del 2009 –com també en tenen Escòcia i Gal·les. En tots aquest casos –i molts d'altres–, la cultura catalana, de la mà d'un organisme no estatal, ha ocupat el mateix lloc que en edicions anteriors havien ocupat o cultures assumides com a pròpies per estats o, directament, estats. Als actes inaugurals hi han intervingut, al costat d'autoritats polítiques dels diversos territoris de llengua catalana, ministres o autoritats d'alt rang del país on se celebrava l'esdeveniment (amb el mateix nivell protocol·lari de quan els convidats eren estats). I trencant, també, tòpics estatals i uniformitzadors, aquestes autoritats que representaven la cultura en llengua catalana eren transfrontereres, en el sentit que pertanyien a quatre estats diferents: l'espanyol –de Catalunya, de les Illes Balears i del País Valencià–, el francès –de la Catalunya del Nord, la regió del Pirineus Orientals–, l'italià –de la ciutat sarda de l'Alguer– i Andorra –el petit estat dels Pirineus, l'únic que té formalment la llengua catalana com a oficial.

Una demostració de com l'acció cultural exterior, per la via del fet, és reconeguda internacionalment, sense tenir en compte si prové d'un estat o de qualsevol altra realitat. I que supera fronteres, limitacions governamentals i encaraments de les velles estructures. Una demostració, en definitiva, de com la internacionalització esvaeix la globalització. I encara més en uns temps líquids, a la recerca de noves solideses.

En aquesta cruïlla contemporània, les institucions europees es veuen ancorades entre l'antiga i trontollant solidificació d'uns estats que les volen homogeneïtzadores, globalitzades a partir dels que en duen les regnes, i la força emergent d'identitats nacionals que hi volen ser presents des de la seva pròpia aportació a la construcció d'una nova Europa de la diversitat i dels ciutadans, internacionalitzadora.

Les plataformes d'acció conjunta europea pel que fa a les polítiques exteriors culturals són, de nou, un exemple clarificador de la cruïlla en què es troba Europa. Si l'EUNIC (European Union National Institutes for

Culture), amb el ple reconeixement del Culture Programme de la Direcció General d'Educació i Cultura de la Comissió Europea, aplega, certament, instituts més o menys governamentals dedicats a la promoció exterior cultural, també acull delegacions estrictament diplomàtiques. I manté la directriu d'un sol institut o delegació per estat membre, sense cap orientació pel que fa al tractament de la diversitat, sinó una mera reproducció de l'actitud interna de cadascú. De fet, no es tracta ni tan sols d'un organisme amb acció pròpia: es redueix a coordinar la informació i el calendari de les actuacions dels seus membres a les capitals europees. A la vegada, però, la LAF (Literature Across Frontiers), European Platform for Literary Exchange, Translation and Policy Debate, que també ha obtingut el suport del Culture Programme, almenys per al període 2008-2013, aplega vint-i-quatre instituts i organismes, alguns d'ells estatals –Islàndia, Eslovènia, Eslovàquia, Portugal, Finlàndia, Lituània, Letònia, Estònia...–, però també de nacions sense estat –País Basc, Catalunya, Escòcia i Gal·les. Amb una actitud proactiva, de participació conjunta en esdeveniments i de promoció de publicacions, aquest intercanvi cultural sense fronteres, i no pas casualment, no ha obtingut encara la participació ni dels grans estats europeus ni del que podríem anomenar les cultures més fortes. Finalment, PETRA (European Platform for Literary Translations), que fonamentalment organitza congressos i trobades d'escriptors, reuneix associacions d'escriptors i traductors de tota la Unió Europea i d'estats veïns, trenta-cinc en total, sense cap relació governamental i sense cap discriminació per la llengua utilitzada, sigui oficial o no en els organismes internacionals.

Aquestes plataformes –tan distintes en voluntat i en acció– constaten la cruïlla europea: els grans estats al marge del reconeixement de la plena diversitat i nacions emergents que volen tenir la seva pròpia veu, i troben les escletxes per fer-se sentir i ajudar a deconstruir una globalització en mans dels poderosos per construir una internacionalització de la creativitat i la pluralitat.

Per això hi ha qui tem aquestes emergències i qui les veu i les viu amb esperança. Temps líquids. Temps perplexos i d'apostes de futur. De noves formes, nous models, nous llenguatges, nous horitzons... Temps de noves realitats.

GLOBALITZACIÓ, COSMOPOLITISME I UNIVERSALISME A LA FI DE L'ESTAT NACIÓ

Santiago Castellà, professor de Dret Públic de la URV

«El món ha canviat i nosaltres hem de canviar amb ell»

Els estudiosos del Dret internacional, fermament arrelats en un ordenament molt interestatal que diposita tota la seva legitimitat primigènia en la lliure voluntat de l'estat com a expressió màxima de la sobirania, estem progressivament desconcertats. Avui ja no podem explicar el món des dels estats, ni des dels pressupòsits clàssics sobre els quals es sustenta la nostra disciplina: conceptes com comunitat internacional d'estats, immunitat de l'estat, posició principal de l'estat en la societat internacional, voluntat de l'estat d'esdevenir l'única font material del Dret internacional... no han deixat de ser útils, però avui ja no aporten informació suficient per entendre el món. Fins ara aportaven, des d'una òptica formal jurídica, informacions incompletes però suficients. No donaven una nítida fotografia de l'articulació formal del poder polític però sí un negatiu que, mirat a contrallum, permetia aproximar-nos a les grans formes amb prou precisió –faltaven els colors i els matisos, però era suficient. El món d'avui, enfosquit per l'adveniment de noves realitats desbordants, encara manté les ombres d'un passat que, per moltes

afirmacions voluntaristes que es facin, no tornarà. Com deia Obama en la seva presa de possessió, «el món ha canviat i nosaltres hem de canviar amb ell».

A partir dels anys setanta, després del gran procés de descolonització, i en especial a la dècada de 1990, després de la fi del món bipolar substituït per un món polièdric i progressivament globalitzat, el sorgiment del principi de dignitat de la persona humana –en equilibri limitador del principi de sobirania estatal– era un supòsit àmpliament assumit per la doctrina. Però des de la primera dècada del segle XXI, després del darrer debat de la modernitat il·lustrada, –protagonitzat de manera paradigmàtica pel diàleg d'Habermas i Rawls¹–, la societat internacional ja no s'explica des de les realitats espacials i territorials clàssiques (estats, organitzacions internacionals, pobles, moviments d'alliberament nacional...), ni des de les formes associatives clàssiques (ONG, multinacionals, bel·ligerants...). Avui dia, per explicar el món, hem de recórrer a les xarxes, a les noves formes d'identitat digital, a les ciutats globals, als districtes i pols de coneixement, als mapes de fluxos de la creativitat, als moviments financers, a les formes emergents d'un nou Dret cosmopolita que supera la realitat del Dret internacional, a les normatives privades d'estandardització tècnica, a les formes de justícia transnacional i intergeneracional... Realitats emergents i accelerades que configuren noves formes de ser (individuals i col·lectives) en el món, noves construccions de la identitat i finalment noves lleialtats que ens porten de les nacions estat a les xarxes, d'un món de base territorial organitzat sobre l'escassetat del poder i les formes d'accés i repartiment del mateix, a un món en xarxa, il·limitat i distributiu, on diferents comunitats virtuals poden coexistir sense limitar-se i créixer en xarxa, en un fenomen que algú ha definit com a sionisme digital.²

La societat internacional d'estats nascuda a Westfàlia

Els *ius* internacionalistes situem el naixement de la modernitat en la data crítica de 1648,³ amb la signatura de la Pau de Westfàlia, moment en què, per primer cop el nostre món –o sigui, Europa– s'organitzà com un sistema d'estats sobirans superant el joc de difícils equilibris entre imperi i papat propis de la vella *Res publica christiana* de l'Edat Mitjana.

1 HABERMAS, Jürgen i RAWLS, John. *Debate sobre el liberalismo político*. Barcelona: Paidós, 1998; HABERMAS, Jürgen. *El Derecho internacional en la transición hacia un escenario posnacional*. Barcelona: Katz, 2008; i RAWLS, John. *El derecho de gentes y «una revisión de la idea de razón pública»*. Barcelona: Paidós, 2001.

2 DE UGARTE, David (et al.) *De las naciones a las redes*. Barcelona: El cobre, 2009, pàg. 162.

3 El 24 d'octubre de 1648 es signaren els tractats de Münster i Osnabrück –els acords de Pau de Westfàlia– que posaren punt i final a les guerres de religió que violentament havien sacsejat el mapa europeu de finals de l'Edat Mitjana.

El naixement de la modernitat, de la mà de la reforma protestant i la «recuperació del llibre» –com afirmació de l'autonomia ètica dels individus–, comportarà la fractura de la unitat de la cristiandat sota el papat, però sobretot el naixement d'una nova concepció del món, centrada en la confiança en l'ésser humà com a lector i intèrpret de la Bíblia, i finalment com a interlocutor directe dels Déus. Ha nascut l'ésser humà ètic, conscient que la seva salvació resta en escollir el bé sobre el mal per mitjà de les seves accions. L'home passa a l'acció, des d'una nova cosmovisió que ja no el compel·leix a la resignació i al conformisme, que ja no condemna el risc i la lliure iniciativa com a activitats d'usura judaïtzants; per contra, la nova mentalitat glorifica el treball i l'emprenedoria com a condicions ètiques per a cercar la complaença divina. Com tan bé explica Max Weber,⁴ l'ètica protestant del puritanisme reformista i del calvinisme, es situa en l'origen del capitalisme i d'allò que Macpherson anomenà l'individualisme possessiu de mercat.⁵

En aquest moment paradigmàtic també es situa el naixement de la moderna concepció dels drets humans. Efectivament, la fi de les guerres de religió és el resultat –i alhora la conseqüència– de l'emergència del principi de tolerància religiosa, que lentament s'ha obert pas sobre els integristes en el vell continent. A partir de 1648, progressivament, la llibertat de cultes es trobarà en l'origen de tots els processos constitucionals (de les primeres lleis britàniques, de les declaracions de drets, d'independència i de la constitució de les colònies britàniques d'Amèrica, de la Revolució i el constitucionalisme francès...). L'estat nació naixerà vinculat a la idea de ciutadà titular de drets i llibertats inalienables. I amb relació a aquests drets, el primigeni serà la llibertat de cultes, que portarà correlativament de la seva mà, la llibertat de pensament i de consciència, que successivament portarà les llibertats civils i polítiques, i posteriorment les primeres formes de participació democràtica.

Finalment, per tant, el pas de l'Edat Mitjana a la modernitat significà la fractura en la individualitat, en la qual després tornarem, com un espai de naixement de les modernes identitats, que comportà l'organització del món conegut en estats sobirans de base territorial. És, en efecte, l'aparició de l'estat westfalià, en què el príncep, secularitzat, afirma la seva exclusivitat en l'exercici de les competències sobiranes sobre el seu territori –clarament delimitat per fronteres– i la seva població –clarament delimitada pel vincle de nacionalitat articulada sobre *ius sanguinis* i/o *ius soli*.

La unitat de la vella societat internacional medieval del Sacre Imperi Romanogermànic, organitzat sota el revelador lema de la casa d'Habsburg AEIOU (*Austriae est imperare orbi universo*)⁶ donava pas

4 WEBER, Max. *La ética protestante y el espíritu del capitalismo*. Mèxic D.F.: Fondo de Cultura Económica, 2003.

5 MACPHERSON, Crawford Brough. *La teoría política del individualismo posesivo*. Barcelona: Fontanella, 1979, pàg. 262.

6 «El destí dels Àustries és governar el món», que tenia la seva versió en llengua alemanya, *Alles Erdreich ist Österreich untertan*, «tots estan sotmesos a Àustria».

a una Europa dels estats, que potser ja en el seu naixement, com veure'm, portava la llavor de la seva decadència.

Efectivament, entre els primers teòrics de la nova societat internacional, compels-lits a donar respostes jurídiques i polítiques a les voluntats reials d'atribuir-se els nous territoris descoberts i conquerits a Amèrica, es troben els dominics de l'Escola espanyola de teòlegs juristes, encapçalats per Francisco de Vitoria, Francisco Suárez, Domingo de Soto, Fernando Vázquez de Menchaca i Diego de Covarrubias.⁷ Ells troben la primera formulació màgica i alquímica de la combinació complexa entre la pertinença a una realitat estatal i l'universalisme. Potser la coneguda afirmació de Francisco Suárez és la millor expressió d'aquesta alquímia combinatòria, quan afirma que «el gènere humà, encara que dividit en diversos pobles i regnes, conserva una certa unitat no específica sinó també política i moral».⁸ De fet és l'exponent del canvi subtil que Francisco de Vitoria havia fet al recuperar l'expressió *ius gentium* per referir-se, no al que havia estat el dret civil aplicable als que no eren ciutadans de l'Imperi romà en contraposició al *ius civile*, sinó a un dret universal de la humanitat basat en la sociabilitat natural de l'ésser humà; traduint-lo no com havia fet el jurista llatí Gai per dret dels homes o de la humanitat, si no per dret de les gents, i transformant-lo així en un *ius inter gentium*: el que serà la primera formulació del modern Dret internacional.

Aquesta primera societat internacional moderna, organitzada pels estats sobirans i independents sorgits del mapa polític postwestfalià, conformarà un primer i primari Dret internacional entès com a Dret interestatal, cridat a garantir la coexistència pacífica entre els estats amb una societat pensada des de la simple juxtaposició d'aquests.⁹ Aquesta lògica determinarà que els principis constitutius d'aquest nou ordre siguin sintetitzables en:

- a) l'escrupolós respecte als límits territorials de l'estat, entronitzant el concepte de frontera i la seva intangibilitat;
- b) la primacia de la jurisdicció territorial dels estats per sobre del principi personal —que configura la base del principi de no intervenció en els assumptes que són principalment de la jurisdicció interna de l'estat; la sobirania com a independència i exclusivitat del poder —que trobava en la igualtat sobirana dels estats la més clara expressió de la plenitud del seu poder al no reconèixer cap instància superior a l'estat;
- c) la lliure voluntat de l'estat com a origen de tota norma oposable i exigible, i el convenciment jurídic que

7 MANGAS, Araceli (ed.). *La escuela de Salamanca y el Derecho Internacional en América. Del pasado al futuro*. Salamanca: Asociación Española de Profesores de Derecho Internacional y Relaciones internacionales, 1993.

8 Punt 2-19 de l'obra SUÁREZ, Francisco. *De Legibus*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Instituto Francisco de Vitoria, 1971.

9 CARRILLO, Juan Antonio. *El Derecho internacional en perspectiva histórica*. Madrid: Tecnos, 1991.

les normes sorgides de la voluntat de l'estat són d'obligat compliment –el conegut com a principi de *pacta sunt servanda*; i finalment,

d) de respectar aquests principis anteriorment esmentats, la pèrdua de la necessitat de recorre a la força i a la guerra, que quedarà reduïda a l'actuació contra els estats violadors de l'ordre internacional i l'exigència d'una causa justa per emprar la força –*iusta causa belli*.

Aquest vell orde internacional de la primera modernitat europea –l'ordre de Westfàlia–, intenta encara mantenir-se avui, tot i que d'una manera precària i debilitada, en una societat internacional radicalment diferent, on ha canviat la posició de l'estat en el món, amb l'erosió del concepte de sobirania, i amb l'emergència de nous actors en la societat internacional –que amb més agilitat i dinamisme centralitzen, cada cop més, les relacions internacionals contemporànies–, però sobretot en un món on l'aparició d'una nova concepció de les identitats individuals i col·lectives –incertes, escollides i construïdes–, i la dissolució de l'espai territorial en un context de relacions socials i polítiques en xarxa, determinen una nova època encara difícil de definir però ineludible de pressentir.

El món de la sobirania erosionada i diluïda

Aquest món segur i estable de Westfàlia no trigà massa a presentar les seves primeres contradiccions, a la pervivència de formes d'explotació medievals i a la seva substitució progressiva per les societats burgeses de la revolució industrial, articulant l'estat nació com a forma de legitimar la pertinença i les lleialtats de la població, que lliure ja de la coacció de la servitud troba en les formes romàntiques de reconstrucció nacional els mecanismes de cohesió i adscripció a les noves realitats estatals.

Però el dogma de la sobirania estatal contenia implícites algunes cèl·lules malignes que començarien a reproduir-se indiscriminadament i imparable. Veiem algunes d'elles com: les dificultats per a universalitzar el model d'estat nació, la incapacitat de l'estat per a donar resposta satisfactòria a les minories nacionals i grups d'identitat ètnica, l'articulació del principi democràtic de lliure determinació dels pobles, l'emergència del principi universal de dignitat de la persona humana després de la Segona Guerra Mundial, els processos d'integració econòmica supraestatals, els límits de la ciutadania nacional en l'era de les migracions i la deslocalització...

La independència de les colònies britàniques a Amèrica comportà un model de construcció política radicalment diferent de l'evolució de les formes polítiques feudals cap als estats nació europeus. El patriotisme americà respon a una lògica i unes lleialtats força diferents basades en la cosmovisió individualista i auto-suficient dels primers colonitzadors puritans que es van articular políticament sense carregar amb pesades

motxilles de tradició identitària. Gent de procedències diverses, amb històries i trajectòries vitals diverses, d'esglésies diferents, en un nou món hostil i ple d'oportunitats, sense més història que el desig d'oblidar la història personal: els Karl Rossman de l'Amèrica de Franz Kafka. A Amèrica Central i del Sud els processos de construcció nacionals liderats per elits burgeses criolles sí que responen més al model d'estat nació europeu i reproduïen lògiques d'identitat nacional i de lleialtats, amb l'única i no petita contradicció que presenten els pobles indígenes, invisibles en la nova realitat estatal fins a dates molt recents.

Però el resultat més evident del fracàs de la cínicament anomenada missió sagrada de civilització és la impostura de la imposició del model d'estat nació, feta a partir del principi de la lliure determinació del pobles, a Àsia i especialment a Àfrica. Els anomenats estats fallits o fracassats¹⁰ són l'expressió més clara d'una realitat de dominació postcolonial sota formes menys barroeres i camuflades.

L'Europa de Versalles, després de la Primera Guerra Mundial, no va entendre la concepció liberal wilsoniana de la lliure determinació dels pobles –com a principi democràtic intern i com a plasmació externa de la sobirania–, perquè Wilson pensava en la lògica d'una nació nacionalment secularitzada, construïda des de la raó (i els seus límits de fredor), més que des de les trampes del sempre calent romanticisme. I pensava una Europa com els Estats Units, federal i democràtica. No va aconseguir seduir els italians i francesos per evitar reproduir un papa polític de «noves inamovibles» fronteres mitològicament justificades –que aguantarien escasses dues dècades–, i únicament se'n va sortir amb un mecanisme internacional de protecció de les minories nacionals ofegades sota les formes estatals que substituïen els vells imperis europeus cercant un fràgil equilibri entre potències. La protecció de les minories articulada al voltant de la Societat de Nacions esdevé un subterfugi de les potències europees per mantenir el vell ordre westfalià, desbordat socialment pel moviment obrer, popularment per la universalització de la participació política, i identitàriament per les realitats ètniques i nacionals oprimides. Però és una mostra evident dels límits en la construcció dels estats nació europeus.

La fi de la Segona Guerra Mundial cobrirà la societat internacional amb una sòlida i aparentment infranquejable capa de gel de la Guerra Freda i la tensió bipolar. Però no podrà evitar posar sobre la taula política mundial la qüestió de la descolonització, intentant fins l'impossible reproduir artificialment, arreu del món, el model d'estat nació, sota la direcció d'elits complaents amb la metròpoli, camuflant sobre fórmules noves la dominació colonial. La lliure determinació, lluny de la idea westfaliana com a principi democràtic i d'ex-

10 El *think tank* Fund for Peace emet anualment l'Índex d'Estats Fallits que publica la revista *Foreign Policy*. Classifica els països basant-se en dotze factors, com la pressió demogràfica creixent, moviments massius de refugiats i desplaçats interns; descontent grupal i cerca de venjança, fugida crònica i constant de població; desenvolupament desigual entre grups; crisi econòmica aguda o greu; criminalització i deslegitimació de l'estat; deterioració progressiva dels serveis públics; violació estesa dels drets humans; aparell de seguretat que suposa un «estat dins l'estat»; ascens d'elits faccioses i intervenció, d'altres estats o factors externs.

pressió sobirana, queda limitada als països colonials i assimilats (ocupats i oprimits). Però la Declaració de l'Assemblea General de les Nacions Unides que al 1970 eleva aquest principi de lliure determinació dels pobles a principi de la Societat Internacional articulada per les Nacions Unides, no podrà evitar –tot i negar el principi de lliure determinació en la seva forma secessionista als pobles ja constituïts en estat–, contemplar l'expressió democràtica del mateix. Així, a continuació d'afirmar que els pobles constituïts en estat no poden exercir la lliure determinació en contra de la integritat territorial dels estats –negant el dret a la secessió–, regularà una «excepcional excepció»: la coneguda com a clàusula del govern representatiu. Aquesta clàusula afirma que els pobles ja constituïts en estat no tenen dret a la lliure determinació en contra de la integritat territorial de l'estat, sempre que aquest estat tingui un govern representatiu de tota la població. I això com s'interpreta, en els temps que vivim? Doncs bé, una part important de la doctrina identifica aquesta clàusula amb l'emergència d'un dret a l'autonomia política: és a dir, si hi ha una part de la població amb una voluntat d'autogovern dels seus assumptes, només podrem parlar de govern representatiu si es respecta aquesta voluntat. Si canviem el dret a l'autogovern, per federalisme, o per sobirania compartides, tenim una formulació moderna del vell principi wilsonià.

Finalment, la idea dels Estats Units d'Europa que el procés de construcció europea sembla no acabar de satisfer, en especial al canviar la cohesió política per un mercat més gran (amb l'accelerat procés d'ampliació a 27). I és que els estats que han cedit competències sobiranes a Europa (al mateix temps que les repartien internament en processos federals amb els seus ens subestats), finalment han esdevingut massa petits per legislar sobre els grans temes (cada cop anem més cap a un dret cosmopolita amb una mateixa matriu universal: medi ambient, recursos energètics, ús de la força, comerç internacional...) i massa grans per desenvolupar i aplicar amb eficàcia aquestes normes europees a les realitats locals. És a dir: estats massa grans i alhora massa petits. Un fenomen més de la imaginativament anomenada «glocalització», que deixà obsolets els vells estats europeus.

L'Europa postconstitucional del Tractat de Lisboa, al entronitzar com a procediment legislatiu ordinari la codecisió –donant igual pes al Parlament i al Consell–, organitza el *iter legis* europeu amb una lògica bicameral similar a l'americana (on el Parlament, com a representació popular directa, equival a la Cambra de diputats o Congrés; i el Consell, en representació dels estats territorials, equival al Senat). Falta el component federal, doncs en un context en què els estats, com assenyalàvem són massa petits i alhora massa grans, el Consell hauria d'esdevenir una veritable Cambra de representació territorial dels actuals ens subestats europeus. Però la profunda crisi econòmica que ha arrasat gran part d'Europa ha servit, de moment, com excusa reestatalitzadora per sotmetre més que mai el procés legislatiu al control dels estats sota lògiques d'innecessària unanimitat. Potser aquesta Europa dels estats ja ha tocat fons.

Europa, però, ha estat cabdal en afirmar una altra de les tendències que erosionen el vell estat westfalià: la ciutadania europea. La ciutadania històricament va néixer vinculada a la idea de nacionalitat, i per tant com exclusió de l'altre, del estranger, dels drets de plena participació política. La ciutadania restava així com el privilegi exclusiu dels que arbitràriament gaudien del pedigrí de la nacionalitat. La regulació de la ciutadania europea és la primera desvinculació històrica entre ciutadania i nacionalitat, al permetre drets de sufragi actiu i passiu en el lloc de residència continuada independent de la nacionalitat (sempre que sigui europea). Per primer cop, l'accent de la ciutadania està en la residència i no en la nacionalitat, obrint un mar de possibilitats que debiliten l'estat nació clàssic en favor d'una sociabilitat universal de ciutadans cosmopolites.

I tot això en un context, des de finals de la Segona Guerra Mundial, i a la llum de les barbaritats humanitàries viscudes, que fa emergir com a principi constitutiu del Dret internacional, en equilibri tens i constant amb el principi de sobirania, la dignitat de la persona humana, pedra angular sobre la qual es construirà l'expansiu edifici de la protecció universal dels drets humans. La dignitat de la persona, i les seves concrecions des d'una interpretació extensiva i progressiva, han deixat de ser un assumpte essencialment de la jurisdicció interna dels estats, al mateix temps que tot l'orde internacional fins ara basat exclusivament en el principi de sobirania, tremola davant l'aparició d'un dret cosmopolita a la pau, al desenvolupament, a la democràcia i a l'estat de dret, al medi ambient digne, etc.

Identitats i pertinences en un món en xarxa

I aquest canvis en la societat internacional contemporània que limiten i erosionen, i sovint qüestionen el principi westfalià de la sobirania d'estat, es donen en el mateix moment en què canvia el concepte d'identitat. Fins fa poques dècades, les identitats ètniques, nacionals, lingüístiques, socials, laborals, sexuals, de gènere... eren quelcom que assumíem (en la majoria dels casos acríticament), i que es caracteritzaven per la seva permanència i coherència global. El naixement determinava un paquet tancat i coherent d'identitat. Al llarg de la vida es tenia una mateixa feina, sovint heretada de pares a fills, una clara identitat sexual que coincidia amb el gènere, una nacionalitat i una pàtria, una llengua, una religió, una classe social de la qual era difícil sortir-ne...

En la societat en xarxa postindustrial progressivament les identitats han esdevingut escollides, compartibles, inclús contradictòries, híbrides i difuses.¹¹ Els grans relats cosmovisionadors universals s'han fracturat definitivament permetent l'emergència d'identitats a la carta. El lloc de naixement cada cop determina menys

11 BEJAR, Helena. *Identidades inciertas: Zygmunt Bauman*. Barcelona: Herder, 2007.

la identitat nacional en persones nòmades espacials i virtuals, que canviaran sovint de residència i establiran vincles profunds allà on estiguin residint, sense necessitat d'un idíl·lic retorn a la mare pàtria. Gran part de les persones que conec —es difícil definir la seva activitat laboral—, son creatius i productors de valor afegit, en múltiples processos col·laboradors i fragmentats, i estan dotats d'una pluralitat d'habilitats i competències aplicables a diferents àmbits de la producció, amb una gran capacitat d'adaptació a les realitats canviants. L'eclosió de la lliure orientació sexual ha fet transitar les concepcions heterorealistes, clarament delimitades, cap a un univers de possibilitats d'autodefinició i autorealització, on els conceptes maternitat/paternitat resten deslligats del fenomen biològic pur, oferint múltiples fórmules d'articulació familiar. Tothom parla de diversitat de llengües i l'anglès ha adquirit un component de llengua franca desidentitària en el món global en xarxa, fent difícil, i cada cop més sovint, les referències a la llengua materna o pròpia en singular. La religió, lluny de ser una resposta global a les grans qüestions existencials, esdevé sovint un marc cultural d'identificació difús i híbrid en què expressions de meditació, ioga o pràctiques indignes i rituals reinventats es barregen amb formes clàssiques de religiositat, i amb universos personals i canviants de creences sobre les qüestions transcendents... I així podríem seguir, sense escatimar, explicant com totes les possibilitats identitàries, inclús les contradictòries, poden ser compatibles amb la multiplicació identitària en xarxa, que permet diverses identitats culturals i la pertinença a comunitats virtuals amb elements culturals més forts que les lleialtats nacionals: com per exemple el recorregut de la nació Facebook.

Conclusions: Globalització, «glocalització», cosmopolitisme i universalisme en la societat internacional contemporània

Avui el món ja no s'explica només des dels i pels estats. David Held parla de la convivència d'aquest sistema d'estats sobirans amb un conjunt d'estructures d'autoritats plurals, tot i dubtar de la seva eficàcia per a resoldre els problemes que hi ha plantejats;¹² però aquestes estructures multilaterals en cap cas resolen la dissolució del poder estatal, atès que estem davant d'una efectiva dissolució i no d'una mera translació a estructures supra o infraestats. Per això Ulrich Beck pot afirmar que «...globalización significa también: ausencia de Estado mundial; más concretamente: sociedad mundial sin Estado mundial y sin gobierno mundial».¹³

I és aquest context internacional de globalització —entès com un procés de creixent intercomunicació i interdependència entre les diferents comunitats polítiques i ciutadans—, que genera l'inexorable debilitat del

12 HELD, David. «Democracy, the nation-state and the global system». A *Economy and Society*, vol. 2, núm. 20, 1991, pàg. 161.

13 BECK, Ulrich. *¿Que es la globalización?, Falacias del globalismo, respuestas a la globalización*. Barcelona: Paidós, Barcelona, 1999, pàg. 32.

model d'estat nació, associada no només a la transfronterització i desfronterització¹⁴ de les relacions econòmiques, sinó principalment a la dissolució progressiva del poder i de l'espai públic, determinat pel naixement d'una societat en xarxa,¹⁵ caracteritzada per l'absència d'instàncies de control i governabilitat; es més, per l'absència de centres de poder, en un procés que difumina el poder en nodes dispersos interconnectats en una xarxa global.¹⁶

La definició d'un espai públic global, respondrà en tot cas a les lògiques de construcció social i política que res tenen a veure amb les formes clàssiques de construcció nacional. Renato Ortiz apunta que «cuando se habla de espacio público mundial se olvida muchas veces que algunas de sus características se alteran. Primero se produce la ruptura del vínculo privilegiado entre el público y el Estado»,¹⁷ i a continuació afirma que «la idea de representación, esencial en el ámbito del Estado-nación, no encuentra su equivalente en el plano transnacional».¹⁸

La característica més important i determinant del nou moment és la desespacialització de les relacions socials, que abandonen els territoris per endinsar-se en les xarxes. No és necessàriament la fi del concepte local,¹⁹ sinó la seva reconversió en allò que s'ha convingut anomenar «glocalització».²⁰ L'anul·lació de l'espai, que dona pas al que Ulrick Bech anomena «espais socials transnacionals».²¹ Una societat en xarxa que propicia el sorgiment de nous valors (autenticitat, col·laboració, sostenibilitat, postabundància, decreixement,

14 «En un mapa político, los límites entre los países siguen siendo claros como siempre. Pero en un mapa competitivo, un mapa que demuestre los flujos reales de la actividad financiera e industrial, estos límites desaparecen casi por completo», OHMAE, Kenichi. *El mundo sin fronteras: poder y estrategia en la economía entrelazada*. Barcelona: Mac Graw-Hill, 1991, pàg. 248.

15 «Vehiculizada en libros tipo *best-sellers*, en artículos escritos por periodistas y sociólogos, 'populariza' una opinión equívoca, que al mundializarse se torna incuestionable. Nos volvemos así prisioneros de un conjunto de metáforas —'aldea global', 'sociedad en red', 'sociedad de acceso', 'mundo sin fronteras'—, que ciertamente iluminan algunos aspectos de la realidad contemporánea pero ocultan otros», ORTIZ, Renato. *Mundialización: saberes y creencias*. Barcelona: Gedisa, 2005, pàg. 11.

16 «La globalización no implica el 'fin' del Estado-nación, lo que se da es la crisis de una institución que ya no posee más la autonomía y la independencia de la que gozaba anteriormente», ORTIZ, *Ibíd.*, pàg. 45.

17 ORTIZ, *Ibíd.*, pàg. 79.

18 ORTIZ, *Ibíd.*, pàg. 82.

19 «En este mundo, las culturas y las identidades locales se desarraigan y sustituyen por símbolos mercantiles, procedentes del diseño publicitario y de los iconos de las empresas multinacionales. La esencia se convierte en diseño, y esto vale para todo el mundo», BECK, *Op. Cit.*, pàg. 72.

«Resumiendo, podemos decir que se da un renacimiento de lo local no tradicionalista cuando se «translocalizan» globalmente particularismos locales y, en este marco, se renuevan de manera conflictiva. Hablando bávara e ironicamente, si no hay más remedio que hablar de la salchicha (blanca), hablemos entonces de la salchicha blanca de Hawái», BECK, *Ibíd.*, pàg. 77.

20 ROBERTSON, Roland. *Globalization. Social Theory and Global Culture*. Londres: SAGE Publications, 1992.

21 BECK, *Op. Cit.*, pàg. 50.

simplicitat...) que potser tenen com a nucli original allò que en Jeremy Rifkin, ha definit com «l'era de l'accessibilitat», en la qual el repte ja no és posseir sinó accedir a informacions i serveis.²²

El que és cert és que la globalització ja no permet la seva simplista identificació amb la ideologia del neoliberalisme depredador, abordant-lo com una opció a combatre, ni la seva identificació directa amb l'universalisme. La societat universal en xarxa, serà o no universalista: és a dir com a continent global serà universal, però pot restar marcada per l'absència consubstancial d'institucions de governabilitat i per la incapacitat de generar un espai públic universal sobre valors compartits; o pel contrari, els primers signes del que alguns han anomenat un Dret internacional cosmopolita poden permetre'ns pensar en una globalització universalista seguint la petja il·lustrada neokantiana.

Així, començada la segona dècada del segle XXI, intuïm un canvi de dimensions més gran del que havíem sospitat a finals del segle XX. Quan Manuel Castells afirmava ja fa més d'una dècada que «la unitat real operativa de la gestió política en un món globalitzat és un estat xarxa integrat per estats nacions, institucions internacionals, associacions d'estats nacions, governs regionals i locals i organitzacions no governamentals»,²³ avui dia ja ens sona a món superat...

22 RIFKIN, Jeremy. *La era del acceso. La revolución de la nueva economía*. Barcelona: Paidós, 2001.

23 CASTELLS, Manuel. *L'era de la informació: Economia, societat i cultura. El poder de la identitat*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2003.

CULTURA PRÒPIA I ENTORN GLOBAL: REPTES, RISCOS I POLÍTIQUES

Antoni Lladó, economista i advocat

La diversitat cultural és un fet inherent a la naturalesa humana. Som molts, vivim en llocs i condicions diferents i ens hem adaptat. Per això som tan flexibles i diversos. Milers de cultures i pobles conviuen en el món actual amb sistemes de comunicació, valors, economia i dinàmiques socials diferents. Aquesta diversitat es reproduïx no només a escala mundial sinó també dins d'àmbits geogràfics o nacionals més reduïts de manera que en un mateix país o comunitat conviuen també de manera habitual individus amb estils de vida i adscripcions culturals no homogènies. La diversitat és, per tant, una realitat ineludible i un fet incontestable en el món actual, de la mateixa manera que també ho ha estat en el passat.

En l'actualitat, no obstant, la diversitat com a factor de diferència agafa una dimensió especial en la mesura que gràcies a la globalització econòmica, és a dir, a l'extensió de la circulació internacional de mercaderies, coneixement, persones i, per descomptat, a l'extraordinari desenvolupament de les tecnologies d'informació i comunicació, les cultures dels «altres» es fan presents amb més assiduïtat i rellevància en l'àmbit de la cultura pròpia. De la mateixa manera, la cultura pròpia pot entrar sense dificultats en la cultura dels altres en un procés de reciprocitat de major o menor intensitat.

D'alguna manera, doncs, el binomi diversitat cultural i globalització dóna lloc a possibilitats d'interrelació social més enllà del conflicte, rebuig o indiferència que ha existit i existeix encara en la societat actual. És cert que la diversitat pot ser font de conflicte, són molts els casos de dificultats de convivència derivades de diferències culturals, ètniques o religioses, però també és ben cert que la diversitat pot ser via d'enriquiment social per la via del diàleg intercultural. Més encara quan la pròpia globalització apareix com una tendència homogeneïtzadora que, d'alguna manera, pot actuar com a denominador comú de comunitats molt diverses.

És un fet indiscutible que any darrere any, i cada cop a més llocs del món, parcel·les diferents de la nostra vida es van assemblant més a les d'altres ciutadans de qualsevol part del planeta; especialment en determinats àmbits del consum. Des dels vehicles a la electrònica, de certs consums culturals al vestit i el calçat o alguns productes alimentaris, un determinat model sembla clonar-se arreu del món aportant una notable homogeneïtat a les nostres vides amb independència del lloc de residència o l'adscripció a una cultura determinada. En sentit oposat, moltes societats occidentals, sigui per la via del turisme o de la recepció de fluxos demogràfics d'altres regions incorporen hàbits i maneres de fer impensables unes dècades enrere.

Des d'aquesta perspectiva, la globalització realitzaria una funció similar a la que exerceix aquella capa de vernís que l'ebenista dóna per acabar un moble de fusta natural. El vernís tapa les imperfeccions, aporta sensació d'obra acabada i polida, però al mateix temps, per la seva manca de porositat, no deixa respirar o com a mínim altera l'essència viva de la fusta que hi ha al dessota.

Des del punt de vista del consum cultural, la globalització afavoreix les cultures més poderoses entenent per tals les que disposen de més mitjans per transcendir les fronteres nacionals i imposar-se o incidir de manera significativa en d'altres sistemes culturals. Per tant, la compatibilitat entre diversitat cultural i globalització cal observar-la des d'una doble perspectiva.

D'una banda, la capacitat de la cultura més feble de resistir l'embat de la cultura dominant en el propi territori o sistema cultural. És el cas de sistemes culturals de dimensió reduïda davant cultures d'expressió més massiva. Un bon exemple és el sistema cultural català o d'expressió en llengua catalana davant de la cultura d'expressió en castellà. D'alguna manera el terme compatibilitat s'associa amb el terme protecció de la cultura local.

D'altra banda, cal valorar també l'alternativa inversa, és a dir la capacitat de projecció d'una cultura determinada cap a entorns allunyats al propi sistema cultural. En aquest cas estariem parlant del procés d'internacionalització del sistema cultural, fet que si bé no presenta dificultats enormes, en el cas de les cultures dominants sí que revesteix una complexitat especial quan fa referència a un sistema cultural minoritari.

En aquest article intentarem abordar, des d'un punt de vista eminentment pràctic quines són les alternatives de preservació de la cultura local davant les cultures globals i, alternativament, quin és el potencial de projecció internacional de les cultures locals en el context global.

Mantenir la diversitat: cultura autòctona davant cultura dominant

El sistema cultural de tot país és una realitat heterogènia, un corpus variat format per multitud de components que van des de la llengua a les tradicions, els valors o el conjunt de producció literària, artística i cultural de tota mena. Aquest corpus, no obstant, va canviant constantment i de manera gradual com a resposta a l'influx de múltiples factors derivats de la dinàmica social i econòmica tant a escala nacional com internacional.

Com canvia el sistema cultural d'un país? La resposta no és senzilla. Avui en dia es consumeixen una sèrie de béns i serveis culturals inimaginables ara fa pocs anys gràcies a l'avenç extraordinari de les tecnologies de la informació i comunicació i demà el panorama serà, amb certesa, força diferent del que és avui. Al mateix temps, al costat d'aquesta realitat tan dinàmica dels continguts digitals es mantenen models de consum cultural molt semblants als de fa unes dècades, la qual cosa posa de manifest la diversitat enorme del sistema cultural i les dificultats d'afrontar una anàlisi general amb prou validesa per a la totalitat del sistema.

Tot i així, si ens hem de referir a la capacitat de preservació del sistema cultural propi davant l'embat de la cultura global resulta imprescindible que les indústries culturals locals tinguin una certa capacitat de participació en el procés de generació de continguts culturals i que, d'alguna manera, disposin de l'oportunitat d'ocupar una determinada quota de mercat en el consum cultural total. No d'altra manera preservarem la diversitat davant la pàtina homogeneïtzadora de la globalització.

Quins són els mitjans per a assolir aquest objectiu de manteniment d'un paper rellevant de la cultura local davant la presència creixent de la cultura global o dominant? Com sempre, no hi ha una sola resposta ni una solució única per a la consecució de l'objectiu i cada entorn es diferent i complex. Per cenyir-nos a una realitat específica, el cas de la cultura catalana pot ser d'utilitat com a model de preservació.

No entrarem ara en el debat, moltes vegades massa reduccionista i estèril, del concepte de cultura catalana. Queda molt clar que dins un territori conviuen multitud de cultures i aquesta amalgama és finalment la cultura del territori. I també és molt clar que un individu dins aquest territori pot ser també una amalgama, de fet ho és, de les diferents realitats culturals que coexisteixen en ell. No és menys cert, però, que dins d'aquesta amalgama de cultures o de posicionaments individuals, el que cal analitzar és el paper de la cul-

tura d'expressió catalana a Catalunya davant la influència d'altres expressions culturals de major potència econòmica i demogràfica i no només això sinó també quines són les mesures que cal contemplar perquè la cultura en català tingui un paper rellevant dins el consum cultural total del país.

1. El pes de la cultura en català a Catalunya

El pes del consum cultural en català a Catalunya és variable i depèn en gran mesura del tipus de consum cultural que es contempli. En qualsevol cas però, el competidor principal del consum en català és el consum cultural en castellà doncs el pes del consum en altres llengües és relativament residual.

La hegemonia del castellà en el consum cultural a Catalunya s'explica en primer lloc per raons històriques ben conegudes. Els anys de dictadura franquista van deixar la cultura en català com a una cultura de resistència sense cap mena de presència rellevant en premsa escrita i mitjans de comunicació audiovisuals o molt limitada en l'àmbit del llibre, la música o les arts escèniques. Només, potser, la cultura tradicional popular va ser el reducte de l'imaginari català. I tot això amb una forta presència d'una indústria cultural a Catalunya, fonamentalment, la editorial, que generava continguts en castellà per a tot el món hispànic.

L'hegemonia del castellà, a més, es va consolidar en la mesura que aquesta llengua va ser l'instrument de penetració en el mercat espanyol, i per tant català, de la indústria cultural multinacional. Això va ser especialment cert en el cas de l'audiovisual, cinema i televisió, però no pas en la música on les versions originals van entrar sense majors problemes en el mercat espanyol. En aquest cas, doncs, l'impacte homogeneïtzador de la globalització va quedar diluït i tamisat per la utilització d'una llengua pont, el castellà, d'ús corrent i «normalitzat» a Catalunya.

Per tant no ha de sorprendre que a dia d'avui, i després de més de trenta anys de democràcia i respecte a la diversitat cultural, el català tingui una presència molt variable dins els consums culturals de la població de Catalunya.

És cert que en l'àmbit dels mitjans audiovisuals el consum en català està pràcticament normalitzat. La importància de la televisió pública de Catalunya, primer i en solitari durant una vintena d'anys, i més tard la proliferació d'emissores locals i l'inici d'emissions de la cadena privada 8TV ha fet que, segons dades del Baròmetre de la Cultura, l'any 2012 més del 63% de la població vegi la televisió en català davant d'un 86% que la veu en castellà (part de la població veu televisió en els dos idiomes).

En el cas de la ràdio la situació és encara més equilibrada, doncs les preferències idiomàtiques queden equiparades. També el paper del sector públic però també i especialment el del sector privat han estat decisius per consolidar una oferta d'interès per la població resident a Catalunya.

Una mica més desequilibrada és la situació en el cas de la premsa escrita malgrat el notable increment de l'oferta en català els darrers anys gràcies a l'enorme expansió de la premsa local i també, per descomptat a la doble versió lingüística dels dos principals diaris de Catalunya. El 2012, un 41,5% de la població llegia premsa en català davant el 73,3% que ho feia en castellà (hi ha part de la població que llegeix premsa en les dues llengües). Aquesta situació, en tot cas, dista molt de la que es registrava a principis dels anys vuitanta del segle passat quan el consum quedava circumscrit a grups relativament reduïts de població més afins a les iniciatives de recuperació de la comunicació en aquesta llengua, algunes amb aspiracions nacionals (diari *Avui*), d'altres amb un focus territorial més limitat (*Punt Diari* o *Regió 7*, entre d'altres).

També en el cas del teatre el consum en català és majoritari en franca competència amb les grans superproduccions de caràcter musical que, com en el cas del cinema, han utilitzat prioritàriament el castellà com a llengua d'expressió. La notable rellevància del teatre públic i una política de suport intensa de l'administració al teatre privat han ajudat a generar un bon nivell d'oferta cultural ben acceptada pel consumidor. Per contra, el teatre en castellà ha quedat més circumscrit als paràmetres de l'entreteniment que als de la cultura.

Notablement diferent és el panorama en el sector musical on conviuen amb normalitat músiques de tot el món. Al marge de la indústria discogràfica, en sensible recessió per la pirateria i l'aparició de nous canals de difusió, l'autoria local s'ha fet un espai rellevant al costat de les grans figures internacionals i espanyoles, en particular, en la música en directe. També aquí, una oferta relativament atomitzada i impulsada moltes vegades des de iniciatives locals competeix amb esdeveniments molt més multitudinaris en els quals actuen estrelles de caràcter internacional. Amb tot, un 33% de la població va a concerts en català, un 45% a concerts en castellà i un 37% en altres llengües.

El món del llibre és també minoritari malgrat el dinamisme important de l'autoria i la indústria local i en part això és degut a les característiques del mercat de la novetat, en el qual, molt sovint, les condicions de llançament en llengua castellana són més favorables que les que pot disposar la mateixa obra en català. En qualsevol cas, la quota de mercat del llibre en català es manté en el 25% del total, la qual cosa li atorga una posició clarament minoritària en un territori on la major part de la població comprèn i llegeix l'idioma català.

Més lamentable és la situació en l'àmbit de la cinematografia on el consum en llengua catalana es pràcticament residual. En efecte, l'any 2012, només el 3,7% dels espectadors va veure pel·lícules en català principalment en versió doblada doncs la producció en versió original catalana va atraure únicament el 0,9% del total d'espectadors, més de 18,2 milions en aquest període. No cal dir que el gros del mercat se'l va endur l'idioma castellà amb el 89,4% del total dels espectadors. D'aquesta proporció només el 7,5% va correspondre a versions originals en castellà i la resta, per tant, a versions doblades. Complementàriament,

la presència de les versions originals en llengües diferents al castellà i català van aplegar al 6,0% dels espectadors. En aquest cas, doncs, la cultura global representada fonamentalment pel cinema de Hollywood utilitza el castellà com a canal d'introducció en el mercat local.

2. Les polítiques de suport a la cultura autòctona

Un panorama de consum cultural com el que s'ha descrit posa de manifest, d'una banda, les dificultats de posicionament de la cultura local davant la cultura dominant si atenem a la perspectiva de la llengua. D'altra banda, també fa evidents quines són les possibilitats efectives de fer surar la cultura d'expressió autòctona davant la resta d'expressions culturals.

Normalment, és l'acció del sector públic tant des de l'acció directa com des de l'acció concertada amb el sector privat a través de diversos mitjans d'incentiu, regulació i ajut públic la que permet atorgar un posicionament a la cultura local davant les cultures d'àmbit més general.

No és aquest l'espai de repassar fil per randa l'ingent esforç directe del sector públic català, local i autonòmic, des de l'inici de la transició democràtica per posar en el lloc que li pertoca a la cultura d'expressió en català. Des de la potentíssima iniciativa de creació d'una corporació pública de mitjans audiovisuals a principis dels vuitanta fins al suport decidit als mitjans escrits no culminat fins ben entrat el nou mil·lenni, el compromís de les instàncies públiques ha estat indiscutible i reeixit contribuint a la consolidació d'una demanda latent no satisfeta per manca d'oferta privada. Els recursos abocats han estat molt importants però al final s'ha creat un mercat natural que abans no tenia capacitat d'expressió. Hi ha sectors en què la pervivència de la producció en català sembla pràcticament garantida més enllà d'una intervenció rellevant del sector públic, en particular, en el sector radiofònic.

També en el sector teatral o museístic el paper directe del sector públic ha estat decisiu per la normalització i potenciació de la cultura local. El panorama del teatre català seria molt diferent sense el Teatre Nacional, el Teatre Lliure, el Mercat de les Flors o diverses fires o festivals dependents principalment del sector públic. En el cas dels museus, no cal tampoc fer el repàs de l'esforç enorme dut a terme des del sector públic. Des del MNAC fins al Museu d'Història de Catalunya, el MACBA o Centre de Cultura Contemporània de Barcelona el panorama ha canviat radicalment des de la transició democràtica.

La situació és diferent en l'acció concertada amb el sector privat. Incentius, ajuts i regulació han conviscut en diferents graus i mesures al llarg d'aquests anys, en particular, en l'àmbit de la indústria cultural. Els èxits han estat importants en el sector teatral i editorial i notables, encara que més escadussers, en el sector musical i en el cinema.

En qualsevol dels casos, però, l'element de regulació ha estat especialment rellevant en la mesura en què el suport financer d'origen públic condicionava la naturalesa lingüística de les obres a produir o de les emissions a realitzar. Només cal repassar les normatives que regulen els ajuts públics a la cultura i la comunicació per calibrar la importància relativa de la vinculació entre ajut públic i llengua catalana en molts dels sectors de la indústria cultural.

3. Una menció especial a la política de suport al cinema

El cinema ha estat tradicionalment la Ventafocs del consum cultural en català. Des del punt de vista que ens ocupa en aquest article, el respecte a la diversitat o, millor dit, l'aflorament d'una realitat diversa davant els corrents imposats per la globalització ha estat gairebé empresa impossible al llarg de la història d'aquesta indústria. La explicació és clara i diàfana: el mercat ha estat i està dominat per la gran indústria global que, llevat de comptades excepcions, no deixa espai per a la indústria local, en aquest cas incloent en gran mesura la pròpia indústria espanyola d'expressió castellana. Any darrere any, les pantalles de cinema a Catalunya han estat col·lapsades per les produccions nord-americanes i en la immensa majoria dels casos per projeccions en llengua castellana.

Les causes eren clares. Potència industrial i comercial i control de la distribució permetien una posició de domini de mercat fins i tot amb pràctiques contràries a la lliure competència. Al costat, i en el mercat local, una indústria atomitzada, amb poca vocació d'expressió davant la pròpia societat més enllà de cercles reduïts i amb un sistema de finançament que impedia, llevat de comptades expressions, un plantejament de conquesta d'una certa quota de mercat. En definitiva, una situació complexa que dificultava enormement la presència d'obres audiovisuals de producció local incloses, en aquest cas, les produïdes en llengua castellana.

Les alternatives per fer emergir la cultura local davant d'aquest entorn eren molt complexes però factibles i havien de combinar actuacions de diferent naturalesa, tant de política cultural com de regulació o financera. En primer lloc, sorgien nombrosos dubtes sobre les causes que podien originar la manca de repercussió pública de la producció local, òbviament traduïda en termes de quota de mercat.

El debat no era simple i arguments n'hi havia de tots colors i matisos. Que si la producció local pretenia cobrir nínxols de mercat molt específics de públic especialment selecte, que si existien barreres d'entrada a la distribució normalitzada, que si no existia tradició d'idioma en l'exhibició cinematogràfica. Fos quina fos la realitat, i el cert és que aquests arguments tenien validesa per a determinades situacions, un fet clau va ser la necessitat de crear obres que poguessin connectar amb un públic més majoritari i que presentessin uns

estàndards mínims de qualitat. Des d'aquesta perspectiva es van orientar polítiques públiques que fomen-
tessin el disseny de producte i l'aproximació a les preferències del consumidor *avant la lettre*.

Un canvi com aquest no podia fer-se sense un acompanyament financer i de marc institucional que afa-
vorís la generació de projectes consistents. En aquest cas una intensa col·laboració institucional entre els
òrgans responsables de la política cinematogràfica, en aquest cas a Catalunya, la televisió pública autonò-
mica i l'aleshores Institut Català d'Indústries Culturals va permetre el naixement de diversos projectes que,
addicionalment, van comptar amb un suport financer complementari en funció del previsible efecte multipli-
cador que des d'un punt de vista d'extensió del consum cultural tindria la seva creació.

El cert és que, almenys durant un període, aquestes polítiques van funcionar elevat el consum de cinema
en català produït a Catalunya de manera molt significativa. El 2010, el nombre d'espectadors de pel·lícules
en versió original catalana va superar amb escreix els 400.000 més que triplicant les dades d'afluència de
tres anys abans. Malgrat tot, la quota de pantalla d'aquests productes va quedar en un misèrrim 2,1%, fet
que si més no evidenciava la dificultat enorme de competir a partir de la diversitat.

Un altre tema rellevant, més enllà del suport a la indústria local, era la qüestió del consum cinematogrà-
fic en llengua catalana amb independència de l'origen de la producció en la mesura que es volia donar
un protagonisme a la llengua pròpia en la línia d'altres consums culturals. El problema aquí estava en que
una certa presència del català a les pantalles cinematogràfiques suposava un xoc frontal amb la indús-
tria dominadora del sistema, en aquest cas, la indústria global representada per les companyies *majors*
americanes que, per raons d'inèrcia històrica (i també d'un cert estalvi) s'introduïen al mercat català en
llengua castellana.

La correcció d'aquesta anomalia lingüística es podia dur a terme a través del pacte o de la regulació. El
pacte constituïa una oportunitat única de les *majors* per adaptar els seus productes (autèntiques *commodi-
ties*) a les característiques singulars d'un mercat aconseguint així una major acceptació del públic local. Al
mateix temps, reduir la hegemonia del castellà obria la porta a la versió original, opció no només desitjable
des d'un punt de vista de fidelitat a l'obra original sinó d'obertura del model a la presència de llengües es-
trangeres. I tot això a un cost molt modest que fins i tot podria haver estat absorbit per un potencial augment
de la demanda derivat de la proporció del mercat desitjosa de rebre produccions nord-americanes doblades
al català o simplement en versió original. No cal dir que veure una superproducció americana en versió ori-
ginal és gairebé, glossant el títol d'una d'elles, missió impossible.

La realitat és que el pacte va ser impossible per la incapacitat de les grans distribuïdores de comprendre
i adaptar-se a una realitat diversa i amb unes necessitats probablement diferents de les de fa trenta anys
o més. Així doncs, i per preservar la diversitat (augmentar la quota de llengua local), es va optar per la re-

gulació, concretament, es va introduir l'article 18 a la llei del Cinema de Catalunya que regulava sobre la llengua d'exhibició de les pel·lícules doblades. Pendent la publicació del reglament, l'entrada en vigor de les prescripcions contingudes en la llei encara no s'ha produït. Caldrà veure si una norma aprovada amb una majoria espectacular al Parlament de Catalunya experimenta modificacions que rebaixin els plantejaments acceptats per gairebé la totalitat de l'arc parlamentari.

En aquest cas, sembla que, de vegades, la força de la llei topa amb la força del mercat i, en aquest cas, amb la força imposada per la indústria global que només ha accedit, cobrant, això sí, a doblar al català una petita part de la producció en exhibició a les sales de cinema catalanes. Les xifres són clares al respecte. El 2012, els espectadors que van assistir a una projecció doblada al català van representar el 3,3% del total, xifra, malgrat tot molt indicativa del grau de presència de la llengua pròpia en el sistema cinematogràfic.

La projecció de la cultura local en un entorn global

Hem repassat fins ara la situació i potencial de la cultura autòctona davant les cultures dominants en l'àmbit territorial propi fent una menció especial a la cultura d'expressió catalana a Catalunya. Ara, la mirada serà exactament la inversa, és a dir, intentarem fer una reflexió sobre l'altra cara de la moneda tractant de posar de manifest les opcions que tenen certs productes culturals generats des d'una cultura minoritària d'aflorar en un context internacional.

D'entrada, cal posar de manifest que la projecció exterior de productes culturals de cultures minoritàries fora del seu àmbit d'expressió tradicional no és, ni de bon tros un fet extraordinari. Al contrari, resulta un fet corrent comptar amb la presència de manifestacions de cultures no dominants en àmbits geogràfics diferents de la zona d'origen.

Són molts els mecanismes existents per fomentar la difusió cultural més enllà de les fronteres pròpies. La cultura com a sector incorpora una sèrie d'atributs que la fan producte de representació i excel·lència per davant d'altres manifestacions econòmiques o socials, per això són molt comuns les accions de diplomàcia cultural encaminades a obtenir un determinat reconeixement o a fomentar una imatge de país en un context exterior. Projectar una imatge determinada de país a l'exterior fonamentada en intangibles culturals o morals és moltes vegades un element clau del tancament d'altres operacions comercials o d'inversió exterior. Per tant, qualsevol cultura local té possibilitats reals de manifestar-se fora del seu hàbitat natural amb condicions favorables i atractives.

Un altre tema completament diferent és la possibilitat real que productes d'una indústria cultural amb característiques locals puguin mantenir una presència continuada i sòlida en un context internacional dominat

per indústries d'abast global. Dit d'una altra manera, es tracta de saber fins a quin punt una cultura minoritària pot tenir un paper rellevant en el context de la cultura global.

D'entrada, i no per obvi menys important, resulta clar que aquesta possibilitat queda molt determinada per la naturalesa i estructura de la indústria cultural en tot allò que fa referència a disposar d'empreses amb capacitat de competir a escala global. Sense empreses amb capacitat de traspasar les fronteres pròpies, reals o digitals, no hi ha possibilitats d'incidència en la cultura global.

Dins el sistema cultural català aquestes grans empreses existeixen. També és cert però que aquestes empreses no són, en línies generals, el motor de promoció de productes culturals minoritaris. Al contrari, la seva vocació és la de difondre productes de recorregut de mercat relativament ampli. Grups com Planeta, amb filials a diferents països, o, salvant les distàncies, Mediapro en les seves incursions en grans produccions filmiques internacionals amb directors de prestigi, donen un exemple d'aquesta capacitat de competir internacionalment però, òbviament, no són una mostra significativa de la realitat empresarial del país caracteritzada per una miriada d'empreses petites i mitjanes, moltes microempreses involucrades de vegades en un únic projecte.

Per tant, més enllà d'aquest univers reduït de grans empreses, cal plantejar-se les possibilitats reals de fer transcendir els productes culturals més locals, normalment produïts per aquestes petites empreses, més enllà de l'àmbit cultural propi. De manera intuïtiva, i per l'experiència viscuda, podem afirmar que aquestes possibilitats de projecció internacional quedarien circumscrites a àmbits molt específics del sector cultural, probablement allunyats del que seria el consum de masses, i per tant, acotats a consums realment molt especialitzats. Dit d'una altra manera, la indústria cultural local per obrir-se pas internacionalment hauria d'optar, sens dubte, per estratègies d'especialització.

El camí cap a l'especialització no és senzill ni està a l'abast de tot el sector cultural. Les característiques de cada empresa revelen, de facto, les possibilitats reals d'iniciar o mantenir una activitat amb repercussió internacional. Un mapa elemental del sistema cultural català dibuixat en base a dos eixos fonamentals com són el grau d'especialització i del grau d'internacionalització de les seves empreses, ens donaria quatre tipologies diferents d'empresa, cadascuna d'elles amb connotacions específiques de cara al potencial d'internacionalització. Aquestes tipologies serien:

- Empresa multiproducte local
- Empresa especialista local
- Empresa especialista global
- Empresa multiproducte global

El primer grup d'empreses seria aquell que sustenta la seva existència en una base de clients locals i una cartera de productes més o menys diversificada i que han sabut interpretar les necessitats del client tot adaptant la seva activitat als requeriments dels mercats locals, normalment força competitius però al mateix temps notablement dependents del finançament públic, principalment per la via de subvencions. El ventall d'empreses culturals que responen a aquest model és innombrable i comú a tots els sectors de la indústria cultural. Companyies de teatre, petites editorials, promotores musicals, productores audiovisuals són exemples clars d'aquest grup d'empreses, d'altra banda fonamental per a mantenir el substrat de consum cultural en català dins el propi territori.

El segon grup, les empreses especialistes de caràcter local serien empreses caracteritzades per una notable capacitat de gestió, vinculades a un únic sector d'activitat i especialistes en el seu sector. Empreses de gestió o representació musical, organitzadors de festivals, petites productores audiovisuals amb línies editorials molt definides o editorials centrades en productes singulars poden ser exemples clars d'aquesta tipologia.

El tercer grup, és a dir, els especialistes globals són empreses que per la complexitat i singularitat del segment d'activitat on es mouen només tenen possibilitats de supervivència en el mercat global. Són empreses que disposen d'avantatges competitius derivats de la seva pròpia essència i normalment associats a qüestions de desenvolupament de producte, de generació de tecnologia pròpia o també de talent. Són empreses que normalment associen la seva capacitat de supervivència i creixement a les condicions de lideratge de l'empresari i, a termini mitjà, de possibilitats de finançament.

En darrer terme, les empreses multiproducte global són per definició aquelles que, per la pròpia naturalesa i dimensió ja tenen presència internacional i que ajusten els seus patrons de comportament als tradicionals de les empreses multinacionals.

Deixant de banda el quart grup d'empreses, que per definició ja opera en el mercat global conforme a paràmetres d'economia globalitzada, la qüestió rau en valorar el potencial d'expansió internacional de la resta de categories definides i sobretot si existeixen elements que puguin afavorir la transformació de les empreses cap a models operatius diferents.

Així, l'empresa multiproducte local, que per definició té un recorregut curt o nul en l'esfera de penetració de mercats exteriors necessitarà un canvi profund en el seu model operatiu per a tenir possibilitats de projecció exterior llevat de situacions puntuals associades a actes de diplomàcia cultural. El motor del canvi per a aquest grup d'empreses és necessàriament l'establiment de polítiques informatives que permetin incorporar a la cultura de l'empresa la importància de l'ampliació de mercats, més en moments com els actuals en què la capacitat del mercat interior, en particular per la situació financera de les administracions, és una amenaça clara a la supervivència.

Els resultats d'aquestes polítiques són necessàriament minsos doncs són actuacions orientades a crear la saó necessària per a què en germinin projectes nous que normalment emergiran d'un aprofundiment en les rutines més eficients de les empreses. Així, el camí cap a la internacionalització sol passar per una especialització progressiva en un dels segments d'activitat en què l'empresa actuava en el mercat local, normalment algun segment del que se'n poden destil·lar productes escalables a nivell internacional. Imaginem, per exemple, una empresa que entre d'altres activitats operava en el mercat del lleure infantil i que gràcies al coneixement d'aquesta realitat es capaç d'extrapolar a un mercat més ampli algun producte que pugui satisfer una demanda potencial del lleure infantil.

Major és el potencial de les empreses que hem definit com a especialistes locals. El coneixement de la seva activitat i del sector pot donar lloc a comportaments més proactius que duguin a la recerca de mercats més amplis. La capacitat de gestió, la naturalesa del producte i la tecnologia solen ser elements decisius del trànsit d'aquest segment empresarial cap a mercats més amplis. En aquest cas, el foment dels contactes internacionals, la presència en mercats i fires especialitzades i l'estímul d'aliances són instruments bàsics d'aquesta transició i, per tant, elements claus de potenciació de la cultura local en el marc global. A més el potencial de treball en xarxa global és rellevant per a aquest segment empresarial.

En el nostre país tenim exemples bons d'aquesta transició a l'exterior d'especialistes locals. En l'àmbit de la música avançada, per exemple, el Festival Sonar ha aconseguit replicar un model organitzatiu en diferents països del món gràcies a l'especialització i a la gestió innovadora del model organitzatiu. També són rellevants els exemples en el món de l'animació infantil on la internacionalització és la clau de supervivència. Més escassa és la població d'empreses locals que han decidit i aconseguit treballar en xarxa global proveint de continguts companyies situades a l'altre extrem de món gràcies a la seva especialització.

Diferent és el cas dels especialistes globals. El mercat internacional és la base de la seva subsistència. De fet, és la seva raó de ser ja que des de la gestació del projecte l'objectiu ha estat competir en el mercat global. En aquest cas, el potencial d'internacionalització depèn de l'èxit del projecte i aquest pot dependre, en una primera instància de polítiques molt vinculades a l'administració, normalment, per la via de les compres públiques i, complementàriament per polítiques d'emprenedoria i finançament de capital risc. També en el cas català existeixen empreses dins aquest segment amb cotes d'èxit importants en mercats com les tecnologies d'informació o desenvolupaments digitals.

En definitiva, el potencial d'expansió de la indústria cultural local a escala internacional existeix i es pot augmentar. La qüestió rau en fer una transició cap a un model basat en la especialització a partir de l'exploració dels millors actius de cada empresa i el seu aprofitament a una escala progressivament menys local.

El talent, la capacitat emprenedora, l'avantatge tecnològic o el coneixement sofisticat del mercat són elements claus d'aquest procés de transició. La qüestió és posar-los en valor.

La creació d'un producte competitiu a nivell global és sempre un procés que té l'origen en la creació, continua amb la producció i acaba amb els processos de promoció i distribució. Tenir productes amb vocació global exigeix visió, talent, tecnologia, capacitat financera, capital humà i vocació comercial internacional i això són elements estructurals de les empreses i és la seva responsabilitat combinar-los adequadament per generar valor per a elles mateixes i el sistema cultural. Tanmateix, l'Administració també hi ha de tenir un paper rellevant.

Efectivament, les instàncies públiques han de jugar un paper d'acompanyant que ha d'estendre's per les diferents fases del procés empresarial ja directament, millor en col·laboració amb el propi sector empresarial. L'Administració pot cooperar decisivament en la política de generació o intercanvi de talent, pot fomentar la millora de la formació dels treballadors, pot ajudar directament en la fase de producció del projecte sigui per la via d'ajuts o bé per una política de compres que fomenti uns productes o tecnologies determinats. De la mateixa manera, es poden dissenyar polítiques de suport financer més enllà dels instruments crediticis tradicionals com ara el capital risc i, lògicament, cal fer un suport decidit a la participació en fires, mercats i festivals internacionals.

També, però, aquest paper de l'administració ha de ser limitat en intensitat i en el temps. És un paper d'impuls i d'acompanyament que ha de procurar el suport necessari perquè els autèntics protagonistes de l'obra puguin representar el paper que els toca. I aquests protagonistes són forçosament les empreses culturals.

Preservar la cultura pròpia, encomanar-se de l'aliena

Preservar la cultura pròpia i al mateix temps anar-se encomanant de l'aliena són signes inequívocs dels nostres temps, són inèrcies que incideixen en la dinàmica de la nostra societat encara que de manera diferent.

La primera, el preservar allò propi, és una inèrcia d'actitud doncs ens obliga com a repte sobretot perquè com a cultura minoritària podem veure diluïda aquella amalgama de valors, tradicions, sistemes de comunicació i dinàmiques socials que ens fan sentir punts en comú com a país. Preservar la cultura és, lògicament, un acte de protecció que contrasta amb el predomini dels corrents liberalitzadors que han acompanyat el progressiu procés de globalització i internacionalització de la societat.

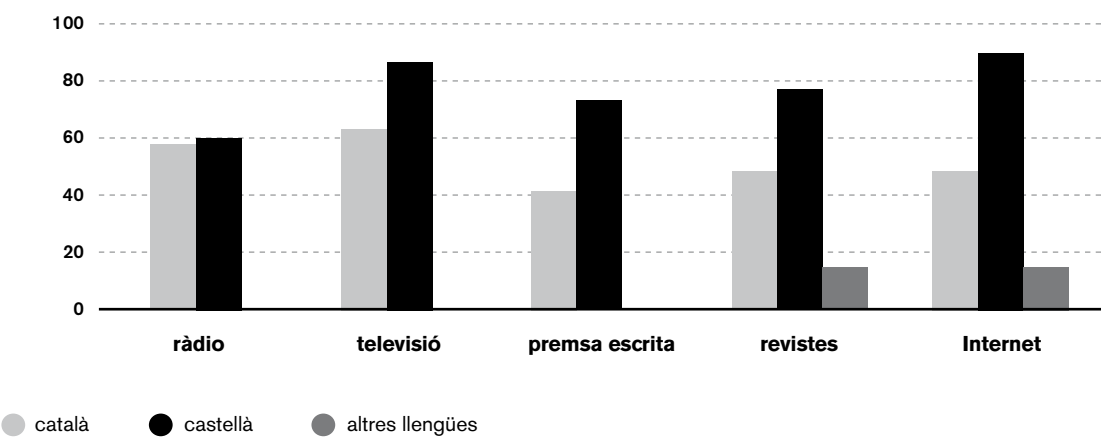
Preservar la cultura, si és que això és proteccionisme, exigeix polítiques públiques decidides orientades cap a aquesta finalitat. El cas català ens ha donat múltiples exemples de com es pot fer per potenciar

la cultura local davant l'embat de les forces de mercat. Preservar la cultura, és però, al mateix temps un tema d'actitud i no precisament només pública. Les empreses culturals i els consumidors són un element clau d'aquesta preservació, element que necessàriament ha de gaudir de l'efecte palanca de les polítiques públiques.

La segona inèrcia, la d'encomanar-se d'allò aliè, ser permeables al que ve de fora, hauria de ser com l'actitud que prenem davant d'aquella brisa del migdia que inevitablement arriba els dies d'estiu en els nostres països mediterranis i s'accepta de bon grat perquè ens refresca de les cabòries de la nostra activitat quotidiana. El corrent de la brisa ens inunda, ens canvia, però no es queda. Tanmateix, cada vegada que en rebem el seu influx la realitat ens canvia. Una altra cosa seria un huracà, que podria acabar amb tot allò que tenim, però en aquest país de pauses, las grans ventades no acostumen a agradar, siguin tramuntanades o forts vents de ponent.

Gràfica 1. Consum de mitjans de comunicació segons llengua

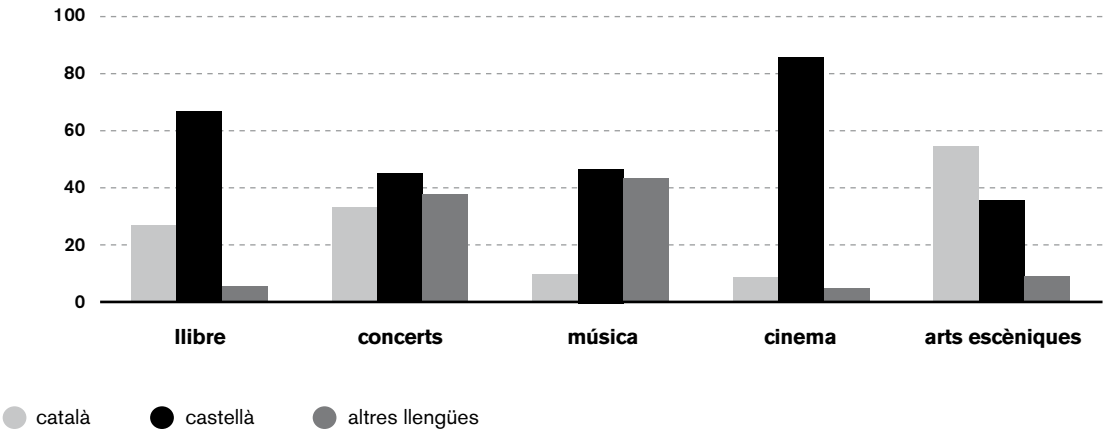
(% de població que declara haver consumit aquest mitjà, Catalunya 2012)

Nota: Els diferents % no sumen 100 necessàriament. | **Font:** Baròmetre FUNDACC.

Gràfica 2. Consum de productes culturals segons llengua

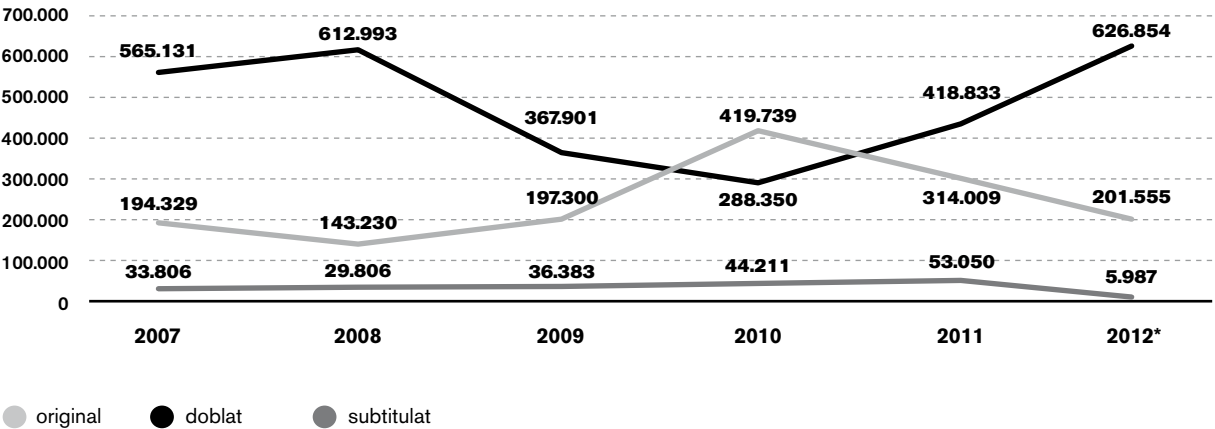
(% de població que declara haver consumit aquest mitjà, Catalunya 2012)

Nota: Els diferents % no sumen 100 necessàriament. | Font: Baròmetre FUNDACC.

Gràfica 3. Cinema en català a Catalunya

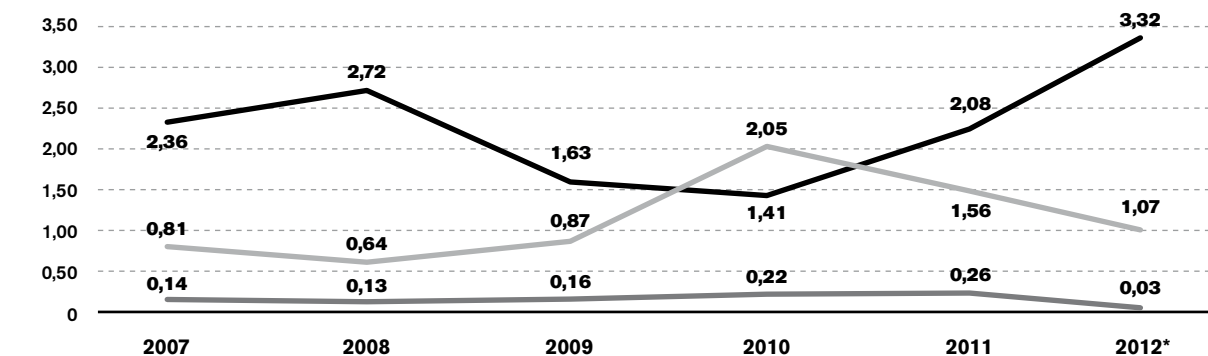
(anys 2007–2012)

Nota: (*) Dades provisionals | Font: ICEC i elaboració pròpia.

Gràfica 4. Quota de pantalla del cinema en català a Catalunya

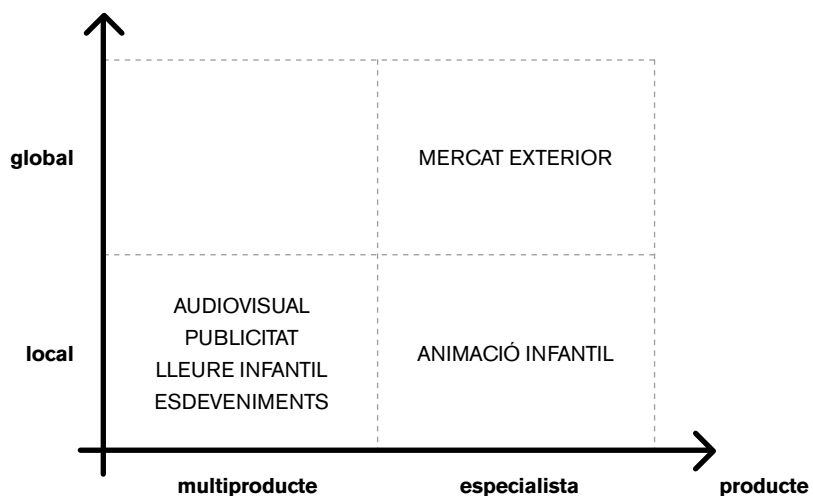
(% sobre el total d'espectadors a Catalunya)

● original ● doblat ● subtitulat

Nota: (*) Dades provisionals | Font: ICEC i elaboració pròpia.

Gràfica 5. Especialització empresarial

3

PER UN PLURILINGÜISME EQUITATIU, GLOBAL I LOCAL

Isidor Marí, professor d'Estudis d'Art i Humanitats de la UOC

La mundialització: un context nou i irreversible per al futur de les llengües

El conjunt de processos que s'anomena mundialització o globalització –amb els canvis econòmics, tecnològics, comunicatius, culturals, demogràfics i polítics que comporta– té efectes profunds en tots els ordres de la vida i modifica substancialment la situació sociolingüística en tots els racons del món.

En realitat, no constitueix tan sols una transformació ràpida i profunda del context social, sinó que s'ha convertit en una espècie de 'mite legitimador' d'una determinada manera d'entendre la configuració del futur de la humanitat, que sovint es presenta (i és àmpliament acceptada) com a inexorable i com a positiva, i que només amb la crisi –o les crisis– d'aquests darrers anys s'ha posat en evidència que aquestes pressuposicions no mereixen una confiança cega. Com diu Anthony D. Smith,¹ la cultura global –eclectica, universal, atemporal i tècnica– és molt clarament una cultura construïda de manera artificial a partir de les moltes tradicions culturals nacionals en què des de sempre s'ha estructurat la humanitat. Caldria preguntar-se fins a quin punt la insistència en el caràcter

¹ SMITH, Anthony D. «Envers una cultura global?». A MORATA, Francesc i ETHERINGTON, John (eds.). *Global i local. L'impacte de la globalització en els sistemes territorials*. Barcelona: CETC-Pòrtic, 2003, pàg. 162 i següents.

«imaginat» o «inventat» de les tradicions culturals nacionals² no pot esdevenir un pretext per a legitimar la seva absorció en la nova cultura global.

Malauradament, però, tampoc sembla haver-hi projectes alternatius prou consistents i generalment assumits. No hi ha dubte que «un altre món és possible», com afirma l'eslògan, però encara cal concretar molt millor en què consistiria, com es podria construir i quina base social té capacitat de dur-lo a la pràctica.

En aquest text mirarem d'esbossar en quina mesura es pot avançar cap a un ordre lingüístic mundial que faci realitat el plurilingüisme equitatiu, tant en el conjunt de la humanitat com en cadascuna de les societats que en formen part. Com veurem, aquesta és la perspectiva universalista i global que sempre ha guiat el catalanisme polític: la consecució d'un ordre mundial que respecti la diversitat de llengües i cultures de tots els pobles, al mateix temps que combat les desigualtats socials.

Qui dirigeix la globalització?

Altres apartats d'aquesta obra tracten de les dimensions econòmiques, polítiques, tecnològiques, socials o culturals de la globalització. Nosaltres ens centrem en la repercussió sociolingüística de totes aquestes transformacions. Tanmateix, no podem oblidar que es tracta de processos indestruïbles. D'una banda, perquè les llengües són presents en totes les activitats humanes i no poden restar al marge d'uns canvis tan generals i profunds. Però sobretot perquè la llengua –les llengües– han passat a ocupar un lloc central en la construcció de la que s'anomena 'la societat global del coneixement'. Són una peça clau en el funcionament –i en les disfuncions– de la societat global. En canvi, rarament es reconeix aquest paper primordial: conscientment o inconscientment, les decisions sobre el nou ordre lingüístic mundial queden relegades a un lloc molt secundari.

No es tracta únicament de reconèixer que l'ordenament equitatiu del plurilingüisme constitueix un element central en la consecució d'un autèntic pluralisme democràtic, sinó de constatar que les llengües han passat a ser un factor inherent en la nova economia del coneixement i la cultura.³ El valor de la competència plurilingüe i intercultural de cada persona i del capital humà de cada societat ha esdevingut decisiu com a factor de competitivitat en la societat actual.

2 ANDERSON, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Londres: Verso, 1983; i HOBBS-BAWM, Eric i RANGER, Terence. *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

3 WILLIAMS, Glyn. «Language and the new economy». A MASIP, Pere i ROM, Josep (eds.). *La Utopia digital en els mitjans de comunicació: dels discursos als fets: un balanç. III Congrés Internacional Comunicació i Realitat*. Barcelona: Facultat de Ciències de la Comunicació Blanquerna de la URL, 2005. pàg. 963-974; i HELLER, Monica. «Globalization, the new economy and the commodification of language and identity». *A Journal of Sociolinguistics*, número 7/4, 2003, pàg. 473-492.

De moment, els efectes d'aquest reconeixement s'han notat tan sols en l'àmbit de la competitivitat de les empreses i dels professionals en el mercat internacional. D'aquí les polítiques de la Unió Europea en el camp de l'educació, fixant com a objectiu dels sistemes educatius la consecució de competències en 1 + 2 llengües, o en el camp del multilingüisme de les empreses.⁴ El compromís amb el futur equitatiu de la diversitat lingüística mundial resulta molt menys evident.

En efecte, la direcció de la globalització es guia per les prioritats de caràcter econòmic dels grans agents mundials: ja fa molts d'anys que es dona per descomptat que la globalització ha de ser dirigida pels mercats, els quals suposadament s'autoregulen en benefici de tothom. Altra cosa és que resulti prou visible en què consisteixen «els mercats» i quines complexes relacions mantenen amb els altres agents principals de la globalització, en l'àmbit de les tecnologies de la informació i la comunicació, en el mercat cultural i comunicatiu, o en els diversos nivells de governança política, que és on caldria trobar l'expectativa que tot evolucionés en funció de l'interès general de la humanitat.

És en aquest conglomerat poc transparent i difícilment comprensible per a la immensa majoria de ciutadans del món, que tenen lloc les transformacions sociolingüístiques. I és evident que la consecució d'un plurilingüisme mundial equitatiu només serà possible en la mesura que la direcció del procés de globalització correspongui a un sistema de governança capaç de defensar l'interès general, a nivell mundial, estatal i local.

Fetes aquestes consideracions preliminars –no del tot òbvies– abordarem la dimensió sociolingüística de la mundialització i veurem com es pot gestionar la diversitat lingüística i cultural en un sentit equitatiu.

La universalització del multilingüisme

Una de les manifestacions més visibles de la globalització és que la diversitat –lingüística i cultural– ja és present per sempre a gairebé tots els racons del món i en tots els ordres de la vida, com hem dit des del principi.

Tothom té un contacte cada vegada més freqüent amb altres idiomes: per mitjà dels nous mitjans de comunicació, com a conseqüència de la quantitat creixent de moviments de població i a causa de l'increment del comerç internacional. El multilingüisme avui és present en la majoria de comunitats locals que fa tan sols 50 anys eren quasi monolingües.

Aquest nou context modifica el funcionament sociolingüístic previ de les comunitats humanes. Moltes llengües locals es veuen desplaçades, moltes vegades innecessàriament, per llengües de més difusió, que ocupen més àmbits de relació, més funcions i més temps en les vides de cadascú: i tot això, naturalment, té

4 Disponible a: <ec.europa.eu>.

efectes sobre el futur de les comunitats lingüístiques, sobre les llengües mateixes i sobre la cohesió social entre els membres de cada societat, tant a escala local com en el conjunt de cada comunitat lingüística i dels mateixos estats.

La transmissió per simple herència intergeneracional de les llengües (i del mateix sentit de pertinença a una comunitat) perd força, en favor de nous processos d'adopció selectiva de pràctiques lingüístiques i culturals de tota procedència: no cal dir que aquestes noves pràctiques no sempre s'adopten per decisió plenament lliure, crítica i conscient, sinó sovint per una tendència mimètica i comercialment induïda.

En termes generals, és un fet que la facilitat creixent d'interconnexió «en temps real» amb qualsevol lloc del món i la deslocalització de les relacions socials, que tenen avantatges indiscutibles, comporten també una disminució notable de les xarxes de relació social immediates i tradicionals vehiculades en les llengües locals i donen pas a una ocupació més i més extensa de les interaccions amb altres cultures i en idiomes diversos.

S'ha observat, per contra,⁵ que la globalització també produeix un efecte de reactivació o reafirmació de les identitats locals (un ressorgiment renovat de pràctiques culturals tradicionals de caràcter participatiu i amb forts components d'interacció directa). I també que en el ciberespai es despleguen amb rapidesa extenses xarxes socials que agrupen els usuaris d'una mateixa llengua, per molt allunyats que es trobin físicament. Les llengües serien doncs les noves demarcacions dels espais culturals en el mapa virtual del món digital.⁶

Sigui com sigui, ara per ara no podem preveure si aquests fenòmens són prou forts per contrarestar les dinàmiques uniformadores de la globalització o tenen un caràcter reactiu i merament temporal. En definitiva, encara no sabem quin pes arribaran a tenir sobre el futur lingüístic de la humanitat aquests processos d'interacció locals i les noves xarxes de relació virtual autoorganitzades, enfront dels grans circuits de comunicació promoguts pels poderosos centres de difusió impulsats pel mercat transnacional i per les estructures d'estat. Dependrà sens dubte del sistema de governança mundial que acabi predominant.

5 CASTELLS, Manuel. «Globalització i identitat. Una perspectiva comparada». A *Idees*, número 21, gener-març 2004, pàg. 17-28; i TOMLINSON, John. «Globalization and Cultural Identity». A HELD, David i MCGREW, Anthony (eds.). *The Global Transformations Reader*. Cambridge: Polity Press, 2000, pàg. 269-277.

6 WARSCHAUER, Mark. «Language, identity and the Internet» [en línia]. A *Mots pluriels*, número 19, octubre 2001. Disponible a: <motspluriels.arts.uwa.edu.au>; i GIFREU, Josep. «Digitalització, comunicació i identitat en temps de crisi». A *Idees*, número 18, 2003, pàg. 24-31.

L'evolució del plurilingüisme mundial

Òbviament, la mundialització comporta l'expansió d'algunes llengües, l'extensió del multilingüisme i l'aparició de necessitats de traducció que formen part, amb les tecnologies i organitzacions corresponents, de l'entramat de les infraestructures culturals a escala transregional, transcontinental i mundial. Tanmateix, les tendències que segueix la diversitat lingüística mundial mereixen valoracions força diferents, segons que s'accepti que l'expansió de les grans llengües és positiva o que es consideri que cal trobar una complementarietat equilibrada entre les llengües de comunicació local, regional i transcontinental.

Abram De Swaan,⁷ per exemple, partia de la constatació que en el sistema lingüístic mundial, que integren unes 6.000 llengües, hi ha una dotzena d'idiomes que en conjunt són parlats com a primera llengua per més del 60% de la població mundial. Alguns d'ells –el japonès, l'alemany i el bengali– tenen una difusió que no supera gaire el territori dels seus parlants nadius. Entre els altres, n'hi ha que fan de *lingua franca* en una zona relativament àmplia del seu entorn: l'àrab, el malai, el hindi, el rus i el xinès, però no es troben actualment en expansió. Les llengües que tenen més difusió mundial són les dels antics imperis colonials europeus: l'anglès, el francès, l'espanyol i el portuguès. Entre aquestes, l'anglès és el que ocupa el lloc central en el sistema lingüístic mundial, com a llengua franca per excel·lència.⁸

Joshua Fishman⁹ matisava, però, aquesta supremacia mundial de l'anglès. La tendència a una *interlingua* mundial s'acompanya de la consolidació de llengües regionals i locals, de manera que en cap altre moment de la història no hi ha hagut tantes llengües estandarditzades com hi ha avui: aproximadament 1.200. Hi ha processos simultanis de reforçament de les llengües regionals (en moltes interaccions socials són més significatives per a les persones que les transaccions instrumentals vehiculades en anglès) i de les llengües locals –que són encara les que estan més arrelades a l'entorn social immediat i conserven força utilitat pràctica. La globalització, la regionalització i la localització, segons ell, s'esdevenen simultàniament i es compensen. Aquests tres processos coincideixen, a més, amb una clara tendència cap al multilingüisme o políglotisme de les persones.

Segons Fishman, la tendència més probable és l'evolució cap a una societat multilingüe en la qual diverses llengües exerceixin funcions específiques i complementàries. Aquesta coexistència de llengües no té per què ser conflictiva, en la mesura que no hi hagi rivalitat entre dues o més llengües en la mateixa funció social.

7 DE SWAAN, Abram. *Words of the World: The Global Language System*. Cambridge: Polity Press, 2001.

8 CRYSTAL, David. *English as a Global Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

9 FISHMAN, Joshua. «El nou ordre lingüístic» [en línia]. A *Digit-HVM. Revista digital d'Humanitats*, número 3, 2001. Disponible a: <www.uoc.edu>.

L'amenaça d'extinció de les llengües més petites constitueix probablement la font principal de conflictitat: «Les llengües més petites de l'escena mundial quedaran oprimides entre les seves veïnes regionals immediates, d'una banda, i l'anglès, de l'altra. Les llengües purament locals (les que tenen menys d'un milió de parlants) es veuran, en la gran majoria, amenaçades d'extinció durant el segle vinent. Per això mateix, nombroses comunitats minoritàries no tan sols intentaran promoure les seves llengües, sinó també limitar la invasió de les llengües circumdants més poderoses».¹⁰

Pel que fa a Internet, l'hegemonia internacional de la llengua anglesa tendeix a ser progressivament contrarestada per la presència de les altres llengües, a mesura que creix arreu del món el nombre d'usuaris de la xarxa.

Més recentment, David Graddol¹¹ ha analitzat la complexitat d'aquest sistema lingüístic mundial en què l'anglès ocupa un lloc central i arriba a conclusions diferents. Segons ell, cal tenir en compte que les 10 llengües més parlades del món com a primera llengua representen en conjunt la meitat de la població mundial: apuntem, per part nostra, que totes les llengües són, per tant, minoritàries, a escala mundial –per molt paradoxal que això pugui semblar, i per molt contrari que sigui a les pretensions d'universalitat i autosuficiència d'alguna d'aquestes llengües. Aquest contrast entre les realitats de base i els mites legitimadors de la supremacia en la globalització mereix una reflexió general, que no es fa gairebé mai, i que permetria negociar un ordre lingüístic mundial des de posicions més raonables i equitatives.

Segons Graddol, el més probable és que passem un període de confusió, d'uns quinze anys aproximadament, en què coincidiran quatre tipus de canvi:

- a) Efímers: canvis ràpids en els comportaments lingüístics, però que no s'arriben a consolidar. Per ell, la llengua dels missatges digitals entre joves en seria un exemple.
- b) Transitoris: que tenen lloc tan sols durant un període d'adaptació, com ara l'adopció d'estratègies multilingües per al comerç internacional.
- c) El declivi del vell paradigma: la decadència gradual de les idees, les polítiques i pràctiques tradicionals, que persistiran durant un temps.
- d) L'emergència d'un nou paradigma, en què apareixeran nous valors i formes d'ordenació del multilingüisme, i la preferència actual per l'anglès nadiu donarà pas a un nou anglès internacional.

10 Algunes ONG que promouen la diversitat lingüística: Foundation for Endangered Languages <www.ogmios.org>; Terralingua <www.terralingua.org>; Declaració Universal de Drets Lingüístics <www.linguistic-declaration.org>; Ethnologue <www.ethnologue.com>; CIRAL <www.tlfiq.ulaval.ca>; Linguapax <www.unescocat.org/ca/departaments/diversitat-linguistica-linguapax>.

11 GRADDOL, David. *English Next* [en línia]. Londres: British Council, 2006. Disponible a: <www.britishcouncil.org>.

Podem assumir que ens trobem, en efecte, en un període de confusió, però no és evident que s'estigui construint, a escala mundial, un nou sistema equitatiu de plurilingüisme.

L'escassa efectivitat dels documents rellevants de les Nacions Unides

S'ha difós internacionalment en aquests darrers anys la previsió de la UNESCO, segons la qual la meitat de les llengües del món pot trobar-se en risc d'extinció al llarg del segle XXI.¹² Ara bé: s'ha reaccionat proporcionadament a la magnitud d'aquesta amenaça? Els fets indiquen que en aquest camp, com en molts altres, el futur equitatiu de la humanitat no sembla assegurat.

La preocupació pel futur de la diversitat lingüística s'ha posat de manifest a escala internacional sobretot a partir de la darrera dècada del segle XX. El 1992 l'ONU¹³ aprovava la Declaració sobre els drets de les persones que pertanyen a minories nacionals o ètniques, religioses i lingüístiques, que constitueix, ara per ara, l'instrument jurídic més eficaç per a la protecció de la diversitat lingüística. És també aquest any quan el Consell d'Europa aprova la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries.

L'any següent, l'Assemblea General de la UNESCO iniciava l'Endangered Languages Project i el 1994 el Consell d'Europa aprovava el Conveni Marc sobre la Protecció de les Minories Nacionals. El 1995 la mateixa UNESCO publicava el seu informe *La nostra diversitat creativa*, i es constituïen a la Universitat de Tokio la International Clearing House for Endangered Languages, als EUA l'Endangered Language Fund i al Regne Unit la Foundation for Endangered Languages.

En l'àmbit català, aquesta preocupació ja s'havia manifestat des dels inicis del projecte Linguapax (1987), vinculat des del primer moment a la UNESCO, i que va ampliar l'abast de la seva acció temàticament –des de l'educació plurilingüe fins al plurilingüisme en general– i geogràficament, fins a disposar d'antenes en tots els continents.

12 Disponible a: <www.unesco.org>.

13 No oblidem, evidentment, la Declaració Universal dels Drets Humans (1948), que es refereix a la llengua a l'article 2, ni el Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics de 1966, que a l'article 27 reconeix que en els estats on existeixen minories lingüístiques no es pot negar a les persones que hi pertanyin el dret a tenir la seva pròpia vida cultural i a fer ús del propi idioma en comú amb els altres membres del seu grup. Tanmateix, es tracta de proteccions d'efectivitat limitada. El més significatiu ha estat potser l'acord del Comitè de Drets Humans (47a Sessió; Comunicació número 359/1989, part 11.2) segons el qual els membres d'una majoria estatal no poden invocar els drets de les minories lingüístiques: la protecció de l'article 27 del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics «*refers to minorities in States [...] and not minorities within any province. A group may constitute a majority in a province but still be a minority in a State and thus be entitled to the benefits of article 27*».

El punt culminant de la projecció catalana en la defensa del plurilingüisme mundial va ser la celebració l'any 1996 del Congrés Mundial de Drets Lingüístics de Barcelona, impulsat per la UNESCO –dirigida aleshores pel català Federico Mayor Zaragoza. Promogut pel PEN Club Internacional i l'ONG catalana CIEMEN, comptà amb la participació de 44 centres PEN, 65 organitzacions i 61 experts d'uns 90 països del món, i proclamà una Declaració Universal de Drets Lingüístics,¹⁴ que no aconseguí l'aprovació de l'Assemblea General de la UNESCO, però sí una àmplia repercussió internacional com a document de referència.

Les aproximacions posteriors del sistema de les Nacions Unides a la qüestió de la diversitat cultural i lingüística van assumir el seu caràcter problemàtic, encara que l'eficàcia de les decisions adoptades sigui encara avui molt limitada.

Així, l'informe mundial de la UNESCO sobre la cultura de l'any 2000 tractava de *Diversitat cultural, conflicte i pluralisme*, i l'any següent s'aprovava la *Declaració Universal sobre la Diversitat Cultural*, que reconeixia per primera vegada el «caràcter específic dels béns i serveis culturals que, com a portadors d'identitat, de valors i sentit, no han de ser considerats mercaderies o béns de consum com els altres.» (article 8).

Poc després, la *Convenció per a la salvaguarda del patrimoni cultural immaterial* (2003) es referia expressament a l'idioma «com a vehicle del patrimoni cultural immaterial» (article 2.2) i la *Recomanació referent a la promoció i l'ús del multilingüisme i l'accés universal al ciberespai* abordava aquell mateix any un aspecte crucial per a la diversitat lingüística en el món, encara que sense cap tipus d'obligació.

Una observació semblant es podria fer respecte a l'Informe de les Nacions Unides sobre desenvolupament humà del 2004, *Libertat cultural en el món divers d'avui*. L'evidència del multilingüisme de la major part dels estats –uns 200 estats engloben les 6.000 llengües del món– reclama l'adopció general de polítiques estatals multiculturals i multilingües i de caràcter igualitari. El document propugna polítiques que facin compatibles «els objectius d'unitat i diversitat, adoptant dues o tres llengües» (pàgina 9), ja que «si és possible i fins i tot desitjable que un estat es mantingui 'neutral' respecte de l'etnicitat o de la religió, no és possible fer-ho amb la llengua» (pàgina 60) i s'ha de combinar el coneixement i l'ús d'una llengua internacional, una llengua franca regional i la llengua pròpia de cada grup.

Un altre informe del mateix any 2004, en aquest cas de l'OIT, *A fair globalization: creating opportunities for all*,¹⁵ reconeix que «la protecció de la diversitat de cultures, valors i llengües té lloc en l'àmbit local» (número 296) i mostra preocupació per l'expansió de l'anglès en detriment d'altres idiomes (número 575). En conseqüència, advoca per potenciar l'autonomia dels poders locals (número 302) i diu clarament que és necessari

14 Disponible a: <www.linguistic-declaration.org>.

15 Disponible a: <www.ilo.org>.

«reconèixer i defensar els drets dels pobles indígenes i tribals a preservar els seus territoris i recursos, la seva cultura i identitat, el seu coneixement tradicional i el seu dret a l'autodeterminació.» (número 311).

Tanmateix, també reconeix que el problema és salvar l'abisme entre els principis i les pràctiques (número 44) i que «Els actors de la globalització –estats, societat civil, empreses, sindicats, organitzacions internacionals i particulars– s'han d'inspirar en aquests valors per assumir les pròpies responsabilitats, i rendir comptes públicament sobre la forma en què els respecten en totes les seves transaccions. Els rics i poderosos –siguin estats o empreses– tenen responsabilitats especials, ja que les seves accions tenen més repercussió sobre el benestar global» (número 46).

Fins i tot la *Convenció sobre la protecció i la promoció de la diversitat de les expressions culturals* (2005), que va entrar en vigor el 18 de març de 2007 i es proposava a establir un instrument de dret internacional que aconseguís un equilibri equitatiu entre la desregulació propiciada pels acords de l'OMC i les polítiques culturals dels diferents països –i de la mateixa Unió Europea– sembla haver tingut una escassa efectivitat.¹⁶ Persisteix la contraposició entre els interessos comercials en el mercat cultural, que encapçalen els estats Units, i la defensa de la diversitat cultural i l'especificitat dels productes i serveis culturals, que manté la Unió Europea. I les conseqüències lingüístiques d'una i altra posicions són clarament contràries.

Així, no semblen tenir gaire efectivitat articles que semblava que podien tenir una força considerable en la preservació dels espais lingüístics, com l'article 6 d'aquella Convenció: «les Parts podran adoptar mesures per tal de protegir i promoure la diversitat de les expressions culturals en els seus respectius territoris [...] incloses disposicions relatives a la llengua utilitzada en tals activitats, béns i serveis».

La convocatòria de la UNESCO, el 2008, de l'Any Internacional de les Llengües¹⁷ va tenir un caràcter merament simbòlic, fins al punt que alguns lingüistes eminents, com David Crystal, varen ironitzar sobre la coincidència aquell mateix any amb l'Any Internacional UNESCO de la Patata.¹⁸

Les institucions europees: un model o una decepció?

La Unió Europea, al seu torn, s'havia significat en l'escena internacional com un exemple de 'multilingüisme integral', que podia servir de model a altres organismes interesatats i perfilar un model digne d'esdevenir universal. L'evolució que ha fet la política de multilingüisme de la UE no ha satisfet aquelles expectatives: el

16 BURRI, Mira. *The UNESCO Convention on Cultural Diversity: An appraisal five years after its entry into force* [en línia]. Working paper núm. 2013/1. Febrer de 2013. Disponible a: <papers.ssrn.com>.

17 Disponible a: <www.un.org>.

18 Disponible a: <www.potato2008.org>.

tractament de les aspiracions dels europeus de llengua catalana ho posa clarament de manifest: si fins i tot una entitat políticament autònoma com Catalunya, amb una llengua parlada per uns 10 milions de persones i que controla importants esferes de govern, no és capaç de desenvolupar una política lingüística que garanteixi la seva continuïtat en termes igualitaris, com podem imaginar que les comunitats més petites i més marginalitzades seran capaces de mantenir la seva llengua sense un fort procés d'empoderament?

Valorem des d'aquesta perspectiva els quatre grans aspectes de la política multilingüe de la Unió Europea:

- a) El règim lingüístic de les institucions i altres organismes (llengües oficials i de treball) presenta desigualtats i llacunes importants. Durant un temps es van negar les aspiracions a l'oficialitat del català a la UE¹⁹ amb un formalisme jurídic: amb una sola llengua oficial en el conjunt de cada estat membre, la seguretat jurídica era satisfactòria. Deixant de banda que les conseqüències de ser o no llengua oficial van molt enllà de la simple seguretat jurídica, l'argument va perdre tota credibilitat quan el gaèlic irlandès i el maltès van esdevenir oficials a la UE, encara que l'anglès sigui oficial a la totalitat dels territoris d'Irlanda i Malta.

El 2003, la Convenció Catalana pel futur de la Unió Europea (centenars de representacions de la societat civil convocades pel Parlament de Catalunya) va fer una proposta força raonable, que no va merèixer la més mínima atenció: Les llengües oficials en el seu territori i parlades per un nombre igual o superior al d'algun estat de la UE haurien de ser oficials a la UE. Només motius polítics poc justificables s'oposen a un tracte igualitari com aquest.

El cas més flagrant, però, és la ineficàcia dels acords establerts pel Regne d'Espanya amb les institucions europees a partir de les Conclusions del Consell Europeu de 13 de juny de 2005, segons les quals els ciutadans poden adreçar-se a aquelles institucions europees en català, gallec o basc, i rebre'n resposta en la mateixa llengua.

Personalment, vaig presentar una reclamació al Defensor del Poble Europeu contra el mateix Defensor del Poble Europeu (sic) perquè ni tan sols informava d'aquesta possibilitat. La seva resposta descartava que pogués rebre una reclamació contra ell mateix (qui hauria de protegir, doncs, els ciutadans europeus millor que ell?) i s'excusava de l'incompliment del conveni que havia signat, adduint que el govern espanyol no assumia els costos de traducció (!).²⁰

19 Peticions d'oficialitat dels parlaments de les Balears (1987) i Catalunya (1988); noves peticions dels parlaments de Catalunya (2001) i les Balears (2002).

20 He comprovat que ara mateix (maig de 2013) encara no es dona cap informació sobre la possibilitat d'usar el català, el gallec o el basc en la versió en espanyol del web del Defensor del Poble Europeu: <www.ombudsman.europa.eu>.

- b) Els programes i accions sectorials. Com a conseqüència de la manca d'oficialitat, la participació de projectes centrats en llengües com el català resulta clarament restringida (no són llengües 'elegibles', quan a vegades, fins i tot ho són altres llengües de països tercers).
- c) Els efectes del dret comunitari sobre les llengües territorials. Malgrat ser llengua oficial per a milions de ciutadans europeus, la normativa europea margina l'ús del català en el seu propi territori, com és el cas de les llengües d'etiquetatge, que segons algunes normes han de ser escollides únicament entre les llengües oficials de la UE.
- d) La política exterior de la UE davant la diversitat cultural i lingüística mundial. En aquest cas, el suport inicial de la UE a la Convenció de la UNESCO de 2005 a què abans ens hem referit ha perdut força amb el pas del temps davant dels principis economicistes del bloc angloamericà. La UE, que en moltes altres qüestions passa per hores baixes, desaprofita l'oportunitat de servir de referent mundial d'un ordenament plurilingüe equitatiu. I això, té conseqüències que van molt més enllà de la llengua. Tenia raó Edgar Morin quan afirmava al seu assaig *Penser l'Europe*²¹ que la influència mundial del nostre continent al llarg de la història es devia en bona part a la capacitat de dialogar en la diversitat. Oblidar-ho és assumir que perdrem protagonisme en el món de demà.

Si ens referim ara al Consell d'Europa, cal reconèixer l'interès que va suscitar la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries, però també en aquest cas resulta decebedora la ineficàcia de les Recomanacions del Comitè de Ministres davant dels governs espanyols, perquè compleixin els compromisos que va assumir el Regne d'Espanya lliurement (no ho oblidem!). No sé si en altres casos els incompliments són tan flagrants.²²

Cal retornar als principis?

És possible que sigui molt difícil, però no menys imprescindible, promoure una mobilització internacional que, en el marc d'un projecte de mundialització al servei de la justícia i l'equitat entre totes les persones i pobles de la terra, exigeixi que les institucions internacionals de governança assumeixin els principis més àmpliament compartits. De fet, tant l'esmentada Declaració Universal de Drets Lingüístics de Barcelona (1996) com altres treballs sobre els principis del plurilingüisme equitatiu presenten coincidències força significatives.

²¹ MORIN, Edgar. *Penser l'Europe*. París: Gallimard, 1987.

²² El conjunt dels informes i recomanacions es pot consultar a <www.coe.int>

Un dels sociolingüistes catalans que més ha reflexionat sobre l'equilibri ecolingüístic, Albert Bastardas,²³ propugna quatre principis com a base de l'ordenament equitatiu del plurilingüisme mundial. Els dos primers són clàssics:

- El principi territorial: el reconeixement complet i l'oficialitat de cada llengua en l'àrea on és parlada històricament per la comunitat.
- El principi personal: cadascú individualment té dret a determinades prestacions lingüístiques, algunes d'universals i altres de circumscrites a un determinat àmbit, com succeeix sovint en els serveis públics comuns en les àrees on diversos idiomes es parlen històricament.

Ell n'hi afegeix dos de molt raonables:

- El principi de subsidiarietat: les funcions socials que es poden cobrir amb una llengua local (a efectes de comunicació interna) no han de ser exercides per una llengua (externa) de difusió més àmplia.
- El principi de suficiència funcional: cada llengua local ha de conservar un conjunt bàsic de funcions socials importants en les quals el seu ús resulti necessari per a la comunitat sencera i en els quals sigui possible el desenvolupament i la innovació de la llengua.

Un estudi recent de Philippe Van Parijs²⁴ apunta en les conclusions altres condicions per a la consecució d'un ordre lingüístic internacional equitatiu:

- Respecte a l'adopció d'una *lingua franca*: no és just que tot el cost d'aprenentatge de les grans llengües recaigui sobre els parlants de les menors.
- Principis de cooperació equitativa: no és just que els parlants de grans llengües tinguin més avantatges (per exemple, laborals) sense establir compensacions.
- Respectar principis paritaris: no és just que la llengua de la majoria tingui preferència en molts d'àmbits sobre les altres. De fet, cap majoria hauria de poder decidir sobre el destí d'una minoria lingüística.

23 BASTARDAS, Albert. *Ecologia de les llengües. Medi, contactes i dinàmica sociolingüística*. Barcelona: Proa, 1996; i BASTARDAS, Albert. *Cap a una sostenibilitat lingüística*. Barcelona: Angle, 2005.

24 VAN PARIJS, Philippe. *Linguistic Justice for Europe and for the World*. Oxford: Oxford University Press, 2011.

- En el camp educatiu: «La manera més efectiva d'arribar a la justícia lingüística entesa com a paritat de respecte consisteix a garantir a cada comunitat lingüística el dret d'establir la seva llengua com a mitjà d'instrucció i comunicació pública en algun territori, sempre que assumeixi el cost de fer-ho».

Les estratègies plurilingües de les empreses i organitzacions

Si ens trobem en un context de globalització dirigit pels mercats, sembla lògic que un dels àmbits en què es vetlli per l'establiment de criteris equitatius de plurilingüisme sigui el de les empreses i corporacions que hi actuen.

L'escassa atenció que mereix el respecte de la diversitat lingüística i els drets lingüístics en els moviments relacionats amb la responsabilitat social corporativa arreu del món resulta aclaridora en aquest sentit. Si s'accepta que les corporacions transnacionals són agents de primera fila en la mundialització, i que els idiomes són una part essencial de la diversitat cultural, l'existència d'un sistema de principis per a la gestió equitativa del multilingüisme es converteix en una necessitat evident, no sols per a les comunicacions de les empreses amb els seus clients, sinó també per als idiomes usats en la comercialització dels seus productes o serveis i per al respecte de la seva plantilla de treball multilingüe. Podem trobar aquesta tendència en els actuals documents i compromisos de responsabilitat social corporativa?

Les referències al respecte de la diversitat lingüística en una de les primeres accions en aquesta àrea, la *Global Reporting Initiative* (GRI),²⁵ que va començar el 1997, són imperceptibles.

El marc més alt i omnicomprensiu de responsabilitat social corporativa és sens dubte el *Global Compact*,²⁶ que es defineix com «una xarxa corporativa internacional voluntària de ciutadania iniciada per a donar suport la participació del sector privat i d'altres agents socials per a impulsar una ciutadania corporativa responsable i uns principis socials i ambientals universals per atendre els desafiaments de la mundialització.» També en aquest cas, les referències al respecte de la diversitat lingüística són mínimes.²⁷ I el mateix es pot dir de les guies sobre responsabilitat social corporativa que publica l'alt comissari de l'ONU per als drets humans, *A Guide for Integrating Human Rights into Business Management*²⁸ i dels recursos informatius que sobre aquests temes recomana.²⁹

25 Disponible a: <www.globalreporting.org>.

26 Disponible a: <www.unglobalcompact.org>.

27 Disponible a: <www.unglobalcompact.org>.

28 Disponible a: <www.integrating-humanrights.org>.

29 Disponible a: <www.business-humanrights.org>.

Tal com hem dit abans, la política europea sobre el multilingüisme de les empreses també està centrada en la competitivitat, sense gaire atenció al respecte de la diversitat lingüística dels mercats locals. Encara cal un gran esforç per arribar a un progrés visible en aquesta direcció, però és un esforç indispensable en la construcció d'un plurilingüisme mundial equitatiu.

Tant l'estudi europeu ELAN com la seva rèplica en l'àmbit de Catalunya, ELAN.cat mostren la importància de potenciar i regular els dos grans eixos de l'estratègia plurilingüe de les empreses:

- Les llengües de comunicació amb els clients i proveïdors i les llengües de relació interna. Les empreses i els professionals que atenen el públic han d'estar en condicions de fer-ho en la llengua (o les llengües) oficials pròpies del territori, a part de la conveniència de tenir aquesta mateixa capacitat en les llengües dels clients procedents d'altres àmbits, com és el cas del turisme i d'altres serveis.
- La capacitació lingüística del personal: valoració, selecció, formació. Amb una força de treball multilingüe i multicultural com la que presenta la nostra societat, cal adoptar polítiques semblants a la «diversitat productiva» australiana: els professionals competents en les llengües i cultures d'origen són els millors interlocutors econòmics i culturals en la internacionalització. Reconèixer el valor de les competències multilingües i interculturals dels nouvinguts afavoreix la identificació amb la societat d'acollida i promou la cohesió intercultural: un altre aspecte que mereix la màxima atenció.

Aquests són, per exemple, els objectius que inspiren el Codi de consum de Catalunya.

La incorporació dels nouvinguts a la societat

Un dels nostres objectius col·lectius més importants hauria de ser construir, amb la més àmplia participació, un model d'integració adequat a cada societat. Un model que segurament ha de reunir característiques semblants a les que segueixen:

- Un enfocament intercultural: cal transcendir la simple idea de multiculturalitat o diversitat cultural, que es pot entendre com a simple juxtaposició de grups culturals aïllats entre si o com un mestissatge en què la cultura hegemònica dissolgui totes les altres. Ens cal un compromís públic de construir conjuntament un marc de convivència vàlid per a tothom.
- Un pluralisme cultural sostenible: de la mateixa manera que en el camp ecològic no n'hi ha prou d'assegurar la supervivència de cada espècie, sinó que cal assegurar l'ecosistema que la fa possible, en el terreny

- cultural cada cultura ha de disposar de primacia pública en el seu territori històric, com a garantia de continuïtat, en el marc d'uns principis de pluralisme en què també es respectin les opcions culturals personals.
- Un concepte pluralista de ciutadania: des del primer moment, els nouvinguts han de sentir que formen part d'un «nosaltres» que els inclou i lluita amb ells contra les desigualtats. És a partir d'aquesta identificació bàsica com podran avançar cap a un nou sentit de pertinença, centrat en la llengua i la cultura del país, i obert a la lliure incorporació a una nova identitat d'adopció.
 - Una acomodació raonable dels espais públics a la diversitat: en la mesura que es pugui, els serveis públics han d'adaptar-se gradualment a les llengües, religions i costums dels nouvinguts, de la mateixa manera que ells s'han d'adaptar gradualment a la llengua i la cultura de la societat receptora.
 - Una reclamació conjunta de competències i recursos per a les polítiques interculturals: sense capacitat política i financera no és possible fer una política intercultural eficaç. Els nous ciutadans i la societat receptora tenen un interès coincident: obtenir uns recursos proporcionals a les necessitats, equitativament distribuïts. Aquest és el punt de partida d'un projecte comú.
 - Un projecte i un compromís de reconeixement recíproc: en la mesura que la societat receptora fa un esforç de superació de les desigualtats i reconeixement de la diversitat, això la legitima per a obtenir dels nous ciutadans un compromís recíproc amb les institucions democràtiques, l'autogovern i el futur de la llengua de la societat receptora com a llengua comuna d'ús públic.

Aquests són de fet els principis que inspiren la Llei d'acollida de Catalunya (Llei 10/2010) i les polítiques que es duen a terme en aquest camp, decisiu per a la configuració d'una societat cohesionada i respectuosa amb el pluralisme.

En conclusió

Al llarg del nostre text hem mostrat, a grans trets, les insuficiències i els avenços en la construcció d'un plurilingüisme equitatiu, a escala global i local –agafant en aquest cas com a referent el cas català.

Som conscients que la brevetat d'aquesta aportació no ens ha permès abordar amb l'atenció que mereixen alguns camps importants per al futur de la diversitat lingüística mundial, com l'educació multilingüe, familiar i escolar, per esmentar un àmbit crucial.

La nostra conclusió seria, com hem apuntat en alguns moments de l'exposició, que la consecució d'aquest plurilingüisme equitatiu és tan difícil com indispensable, si volem arribar a un futur que valgui la pena per a tota la humanitat.

On resideix la clau del procés cap a aquest objectiu? Segurament en la capacitat d'aconseguir, en aquest com en molts altres camps, que els moviments socials favorables a una globalització justa, respectuosa amb la diversitat i compromesa amb la superació de les desigualtats, siguin capaços de construir un sistema de governança democràtic que respongui inequívocament a l'interès general, des dels nivells més immediats d'organització local fins al nivell mundial. Malauradament, una de les dificultats principals per a aconseguir-ho serà la interposició d'un entramat de poders polítics estatals i supraestatals que tenen més compromisos adquirits amb els poders financers, econòmics i mediàtics, que no pas amb la representació de la voluntat democràtica dels seus respectius pobles.

L'empresa, doncs, no serà gens fàcil. Però haurà valgut la pena quan s'hagi aconseguit.

ICONOGRAFIA ESCOCESA I CATALANA: MIRANT ENRERE... MIRANT ENDAVANT

Elizabeth Russell, professora de Filologia Anglesa de la URV

Les nacions no són només formacions polítiques; també són sistemes de representació cultural que reproduïxen de manera contínua la identitat nacional mitjançant acció discursiva. La identitat nacional és una forma d'identificació imaginativa amb l'estat nació. S'expressa mitjançant símbols i discursos que narren i creen la idea d'orígens, continuïtat i tradició.¹

Entre el seny i la rauxa

Escòcia ha marcat oficialment la seva data per al referèndum: 18 de setembre de 2014, i la pregunta: «Escòcia hauria de ser un país independent? Sí/No». El Govern català està en procés de negociar la data del seu referèndum, i també en l'enunciat de la pregunta en si. Tots els escocesos residents a Escòcia que hagin fet els 16 anys tindran dret a votar. Escocesos i catalans s'emmirallen els uns en els altres malgrat que alguns polítics, com ara Alex Salmond i Mariano Rajoy, els insisteixin que no haurien de fer-ho. El 2007 es va publicar un llibre

¹ BAKER, Chris. *Cultural Studies*. Londres: Sage Publications, 2008, pàg. 181.

molt interessant, *El mirall escocès: Una visió catalana del procés obert cap a la independència*,² que conté prefaci i pròleg de dues distingides autoritats. El prefaci és d'Alex Salmond, primer ministre escocès i líder del partit Scottish Nationalist Party, i el pròleg és de Ramon Tremosa, professor d'Economia a la UB. L'autor del llibre, Xavier Solano, que descriu hàbilment les raons polítiques i socials a favor de la independència escocesa, es basa en fets històrics, remuntant-se a la Declaració d'Arbroath de 1320 fins al present. Com que el llibre està escrit en català per a un públic català, també hi introdueix informació sobre els costums i les característiques dels escocesos, i per fer-ho tria detalls que sovint són estereotípics i reconeixibles com escocesos a nivell internacional. Aquest llibre és molt interessant i conté molta informació valuosa que es pot utilitzar per a un estudi comparatiu de Catalunya i Escòcia.

Al prefaci, Salmond afirma específicament que la independència permetria que escocesos i anglesos es consideressin iguals entre ells, que es consideressin veïns i amics. És possible que Salmond estigui curant-se en salut, però tanmateix, els dies en què escocesos i anglesos es feien la guerra fa temps que van quedar enrere i les coses haurien de continuar així. Quan escric les paraules escocesos o catalans ho faig amb vacil·lacions, conscient que l'acció de definir és en mans dels que tenen poder institucional. La meua pròpia identitat n'és un exemple. Els meus pares, i la majoria dels seus germans, van néixer a Escòcia però, com molts escocesos, van haver d'abandonar el seu país i buscar-se la vida en terres llunyanes. La primera parada dels meus pares va ser l'Índia, el 1945. Jo vaig néixer a l'Índia però vaig rebre passaport britànic. Quan tenia deu anys vaig anar amb la meua família a Escòcia, després a Xile, i des d'allà em van enviar a un internat a l'oest d'Escòcia on vaig estar fins que, als dinou anys, vaig arribar a Catalunya. Des de llavors que visc aquí, i ara tinc la nacionalitat espanyola. De conformitat a la llei espanyola, em van modificar el cognom perquè inclogués el nom de soltera de la meua mare. Em vaig casar amb un alemany que vivia a Catalunya i tinc dos fills que van rebre automàticament passaports alemanys tot i que havien nascut i són residents a Catalunya, i que la seva mare és britànica. Se'ls va refusar la ciutadania britànica tot i que jo encara tenia el passaport britànic. La identitat nacional va passar de pare a fills, no de mare a fills, i per això als seus passaports alemanys no hi ha cap indicació que jo sigui la seva mare. El meu viatge vital per diferents països, adoptant alguns costums, rebutjant-ne d'altres, fa que em sigui difícil respondre a la pregunta «D'on ets?». Quan parlo en català, el meu accent em delata com a «anglesa», a la qual cosa objecto. Sóc escocesa. Quan sóc a Escòcia, ja no em consideren una escocesa de debò i aleshores els explico el meu rerefons català. A nivell emocional, estic entre les dues identitats nacionals. Vaig ser a la massiva manifestació de l'11 de setembre de l'any passat a Barcelona, i dono suport al moviment per la independència de Catalunya. A la

2 SOLANO, Xavier. *El mirall escocès*. Barcelona: RBA, 2007.

manifestació, vaig veure força *saltires*³ onejant en el mar de senyeres⁴ i (si tingués oportunitat de fer-ho) votaria a favor de la independència d'Escòcia. La meva definició d'escocès o català és emocional, basada en el dret de definir-me, i també en el dret d'assumir diferents identitats nacionals segons diferents contextos. En termes legals això no funciona, és clar. Encara que em sento escocesa, no tinc dret de vot al referèndum escocès perquè és només per a escocesos residents a Escòcia. D'altra banda, també em sento catalana i tindrè dret a votar al referèndum català perquè aquí és on treballo i pago impostos.

Com puc defensar que sóc escocesa i catalana? Cadascun de nosaltres neix amb un llenguatge; ens envolta, dóna nom al nostre món i defineix les nostres relacions amb els altres. Ens dóna un nom, una adreça, un sexe, i una nacionalitat. Tots aquests «significants» són paraules arbitràries; no les escollim i, certament, podem canviar-les. El paper del llenguatge és bàsic en la construcció d'identitats, tant si són personals com socials o nacionals. Per tant, la identitat no és una essència biològica sinó més aviat una «posició simbòlica» al si del llenguatge. La frase de Martin Heidegger que se cita tan sovint, «el llenguatge parla a través de nosaltres»⁵ i ens construeix sembla certa, especialment avui dia que el llenguatge dels mitjans de comunicació i Internet arriba a una audiència molt més gran que mai. Les autoritats governamentals estableixen identitats nacionals «fixes» i els drets de ciutadania corresponents, mentre que les identitats emocionals (diria jo) s'«interpreten» i mai no es fixen: estan en un procés d'«esdevenir». Els debats teòrics sobre «ser» i «esdevenir» tenen el poder de destruir poders institucionals centralitzats que intenten establir i fixar identitats. Tal com destaca Gilles Deleuze en una entrevista a Antonio Negri, la diferència entre entitats minoritàries i majoritàries no depèn de la mida sinó de la diferència entre «ser» i «esdevenir». La majoria s'adapta a un model, sigui perquè s'hi veu obligada o perquè la convencen de fer-ho. Estan fixats en el ser. La minoria, en canvi, no té model, no té un camí marcat, i per això estan immersos en un procés d'esdevenir constant. La minoria busca alternatives a la norma, tot i que el seu objectiu és acabar desplaçant aquella norma i convertir-se en una altra majoria.⁶ Per tant, en els casos d'Escòcia al si del Regne Unit i de Catalunya dins d'Espanya, el procés d'esdevenir s'ha de negociar combinant la vessant emocional i la legal. Certament, l'espai de negociació pot omplir-se d'obstacles, alguns d'infranquejables. Em ve al cap una citació. És de la novel·la distòpica sobre la Índia *Escape*, de Manjula Padmanabhan. El diàleg següent té lloc entre una noia adolescent, la Meiji, i el seu oncle:

3 Es creu que la *saltire* escocesa és la bandera més antiga d'Europa; es remunta al 832 d. C. Representa la creu de sant Andreu, blanca sobre un fons blau.

4 La senyera és la bandera catalana i també es considera una de les més antigues d'Europa.

5 La citació original en alemany és «*die Sprache spricht*», la primera referència és en un discurs de Heidegger de 1950.

6 «*Control and Becoming: Gilles Deleuze in conversation with Antonio Negri*». Disponible a: <www.generation-online.org>.

- «— Meiji, no ets el que se suposa que has de ser.
- [...] Oncle, no sé què vols dir.
- [...] Sí, ja ho sabem. Volem ajudar-te a entendre el que has de saber per esdevenir allò que has d'esdevenir. Però és molt difícil perquè... Perquè no tenim exemples per ensenyar-te».⁷

He tret el passatge anterior de context, però tot i així és interessant i rellevant perquè traça un futur de territoris desconeguts per a la Meiji, sense models a seguir. Ha d'esdevenir allò que el seu coneixement del món exterior li digui, i els seus oncles «interpretaran» aquest coneixement per ella. Aquesta situació patriarcal i jeràrquica manté algunes similituds amb el procés de ser i d'esdevenir de les nacions sense estat que avancen cap a la independència, i ens mostra especialment el procés sexualitzat de ser i esdevenir tant escocès com català.

El subtítol d'aquest capítol és «Escòcia i Catalunya, entre el seny i la rauxa». Un dels símbols culturals que els catalans reconeixen com característic d'ells és que tenen tendència a anar d'un extrem emocional a l'altre: el «seny» correspon al sentit comú i és una manifestació de principis i ètica semblant al de l'escola escocesa de filòsofs del sentit comú de la Il·lustració, representada principalment per David Hume. La «rauxa» és la polarització del seny i podríem definir-la com irracionalitat, pèrdua de control i fúria.⁸ Aquest trastorn de personalitat, sens dubte, està present en tots els pobles, però la diferència és que catalans i escocesos han encunyat frases per definir-lo. El terme caledonian *antisyzigy* (també conegut com la síndrome de Jekyll and Hyde⁹) és el desencadenant d'una discussió entre dos homes en una novel·la de James Robertson, *The Fanatic*:

«The last thing we need's anither split fuckin personality. We've got mair than enough o them. Fuckin Sccottish history and Scottish fuckin literature, that's all there fuckin is, split fuckin personalities. We don't need mair doubles, oor haill fuckin culture's littered wi them. If it's no guid versus evil it's kirk elders versus longhairs, heid versus hert, Hieland and Lowland, Glasgow and Edinburgh, drunk men and auld wifies, Protestants and Catholics, engineers and cavaliers, hard men and panto dames, Holy Willies and holy terrors, you name it Scotland's fuckin had it. I mean how long is this gaun tae go on,

7 PADMANABHAN, Manjula. *Escape*. Picador India, pàg. 84.

8 EAUDE, Michel. *Catalanonia. A Cultural History*. Oxford: Signal Books, 2007 tradueix «rauxa» per «fúria» al seu glossari.

9 El terme *antisyzigy* fou encunyat per G. Gregory Smith el 1919 i adoptat per Hugh MacDiarmid per explicar els conflictes dualistes a què s'enfrontaven els escocesos en les seves vides, les seves polítiques i les seves identitats.

for God's sake? Are we never gaun tae fuckin sort oorsels oot?».¹⁰ («L'última cosa que ens cal és un nou fotut desdoblament de personalitat. En tenim de sobres... Una història escocesa fotuda, una literatura escocesa fotuda... és tot el que hi ha, fotuts desdoblements de personalitat. No ens calen més desdoblements, tota la nostra fotuda cultura n'és plena. Si no és el bé contra el mal, són els eclesiàstics contra els que porten xolles, és el cap contra el cor, terra alta contra terra baixa, Glasgow contra Edimburg, els borratxos contra les àvies, protestants contra catòlics, enginyers contra cavallers, homes durs i dones de pantomima, Holy Willies i terrors sagrats, tu digues-ho i Escòcia ja ho té, cony! Vull dir, quant de temps continuarà tot això, déu meu? Mai no podrem resoldre el problema, hòstia?»).

L'escocès *dour* és l'home sever, malenconiós i sorrut. Quan beu whisky, l'«aigua de la vida», es converteix en Mr. Hyde, irracional i anàrquic. No és cap sorpresa que un dels poemes que més bé descriu l'escocès i la seva relació amb la vida, la mort i el seu país sigui *A Drunk Man Looks at a Thistle*, de Hugh MacDiarmid. El card és la flor nacional d'Escòcia.

Reflexió teòrica sobre la iconografia nacional

L'article gira a l'entorn de la cultura popular, el sexe i la identitat nacional. No se centra en els drets històrics a favor de la independència ni en els avantatges o desavantatges econòmics de la independència, sinó que analitza aspectes d'identitats culturals que tenen el seu origen en imatges i icones fomentades pels mitjans de comunicació, que construeixen i desmunten nacionalismes. Tal com va afirmar Goebbels, el famós ministre de propaganda nazi: si una cosa es repeteix prou vegades, acabarà per convertir-se en veritat.

Es podria demostrar, amb prou repetició i comprensió psicològica de la gent afectada, que un quadrat és, de fet, un cercle; són només paraules, i les paraules es poden modelar fins que vesteixin idees i disfresses.¹¹

No estic suggerint que fomentar la iconografia popular tingui vincles directes amb el feixisme, sinó que el foment i conseqüent repetició de les icones nacionals acaba acceptant-se com una cosa basada en la veritat i la certesa.

Pel que fa al cas d'Escòcia i la qualitat d'escocès, la iconografia és clarament blanca i masculina: el *kilt*, gaites, tartà, Sean Connery, Ewan MacGregor, *Braveheart*, *Rob Roy*, *Trainspotting*, la síndrome de Jekyll i

10 ROBERTSON, James. *The Fanatic*. Londres: Fourth Estate, HarperCollins Publisher, 2001, pàg. 25. La traducció del passatge en escocès és de l'autora.

11 La citació és de Joseph Goebbels, ministre de Propaganda i Il·lustració popular [sic] del Tercer Reich. «Goebbels' Principles of Propaganda». A DOOB, Leonard W. *The Public Opinion Quarterly*, vol. 14, núm. 3, 1950, pàg. 419-442.

Hyde, el diari *Scotsman*. És cert que fa poc els estudis de cinema de Walt Disney han portat una equivalent femenina de *Braveheart* en dibuixos animats anomenada *Brave* i això és positiu. Altres icones que estereotipen Escòcia i la qualitat d'escocès i que apareixen principalment a les postals són: l'ovella de cara negra, les vaques dels Highland, el Nessie (el monstre del Llac Ness), i els monstres més terribles de tots, els mosquitets (*Scottish midges*), que poden fer passar una molt mala estona als turistes que van als Highlands. Sembla que tots són femelles...

L'Oficina de Turisme *online* d'Escòcia informa que «el turisme és la principal indústria d'Escòcia, és responsable de 270.000 llocs de treball i genera 11.000 milions de lliures per a l'economia escocesa»,¹² així que queda clar que és important fomentar la iconografia escocesa per tot el món. L'estratègia per fer-ho és que cada any el Patronat de Turisme escocès tria un tema específic. Enguany, 2013, el tema és «*Natural Scotland*», i cobreix el turisme sostenible, la flora i la fauna i els inspiradors paisatges dels Lowlands, els Highlands i les Illes. L'any que ve, 2014, es dedicarà a «*Homecoming*» (*Retorn a casa*), i l'objectiu és arribar a tots els racons del món per «vendre Escòcia». El primer any que es va celebrar «*Homecoming*» va ser el 2009, i la idea era atraure visitants amb avantpassats escocesos procedents de tot el món. Organitzat per encàrrec del Govern escocès, va coincidir amb la celebració del 250è aniversari de Robert Burns, poeta nacional d'Escòcia, i incloïa quatre temes més: cultura i patrimoni d'Escòcia, grans genis i innovacions escocesos, golf i whisky. Un cop més, l'accent anava a parar en els escocesos homes i en èxits i activitats masculines. Com que la diàspora escocesa arriba aproximadament als cinquanta milions d'escocesos, els beneficis econòmics per al país serien considerables. Caroline Packmann, que va dirigir el projecte «*Homecoming Scotland*», també va coordinar l'equip que va produir la inspiradora pàgina web de la pel·lícula *Brave*, de Disney Pixar, que és una interpretació femenina de *Braveheart*. El lloc web de l'organització Visit Scotland, el patronat de turisme oficial d'Escòcia, ha incorporat una llista de pel·lícules que han promocionat Escòcia o s'hi han gravat. A continuació hi ha una llista amb alguns dels títols però un cop més, l'accent és masculí, excepte en el cas de *Brave*.

- *Rob Roy*: Rob Roy és interpretat per l'irlandès Liam Neeson. La pel·lícula es basa en la novel·la homònima de Walter Scott de 1817.
- *Braveheart*: William Wallace és interpretat per l'australià Mel Gibson i es va filmar a Escòcia i Irlanda. Des del punt de vista històric és incorrecta però té a favor seu el fet que fos traduïda al gaèlic.

¹² Disponible a: <www.visitscotland.org>.

- *Trainspotting*: Aquesta pel·lícula s'ha convertit en un llargmetratge de culte del realisme grotesc amb antiherois escocesos que rebutgen projectes i identitats nacionalistes. Basada en la novel·la d'Irvine Welsh, s'hi defineix als escocesos com «coi de fracassats en un país de fracassats [...]». No podem ni triar una cultura decent, sana i vibrant perquè ens colonitzi. No. Ens manen una colla de subnormals».¹³
- *Skyfall*: una pel·lícula de James Bond gravada en part a Escòcia, en què James Bond torna a les seves arrels escoceses acompanyat per M.
- *Brave*: L'eslògan és «Escòcia. On les llegendes cobren vida».¹⁴ Fins i tot aquesta pel·lícula, que és una versió femenina de l'escocès valent i viril, es basa en la mitologia escocesa i és un exemple de la personalitat desdoblada. La mare de la Merida es converteix en un ós; un ós tendre que de cop es torna ferotge i amenaçador i ataca la seva filla, la valenta Merida.

El cas de la iconografia catalana és radicalment diferent de la d'Escòcia, perquè Catalunya s'ha d'esforçar a separar el que és català del que és espanyol, una iconografia (l'espanyola, i especialment l'andalus) representada en l'imaginari popular pel flamenc, els toros i els toreros, la guitarra, el vi i l'art espanyol. *Catalonia is not Spain!*, un article d'*El País* indicava fins i tot que un dels productes preferits a les botigues de *souvenirs* de les Rambles de Barcelona entre els turistes italians eren els barrets mexicans. Catalunya no és Mèxic. En segon lloc, després dels barrets mexicans, les botigues de records de les Rambles mostren parafernàlia del Futbol Club Barcelona, famós arreu del món. El 2008, l'Institut d'Estudis Catalans, el Foment de les Arts i del Disseny i el Museu Nacional d'Art de Catalunya van engegar un projecte amb un pressupost de 100.000 euros per confeccionar una llista de les 500 icones que representessin Catalunya. Les deu més importants se seleccionarien per definir «lo que realmente es Cataluña».¹⁵

El 2010 la Generalitat va obrir una botiga anomenada *Empremtes de Catalunya*¹⁶ i va publicar un llibre amb 116 icones de Catalunya (en català, anglès i castellà) que està disponible a Internet i cobreix arquitectura, cultura popular, paisatges, música i dansa, moda, alta gastronomia, arts i ciències.¹⁷ Com a curiositat, la llista també inclou els «Chupa Chups» i l'escatològic «caganer», que porta bona sort si es posa als pesse-

13 WELSH, Irvine. *Trainspotting*. Londres: Vintage, 2004, pàg. 78.

14 Veure: <blog.visitscotland.org/disney-pixars-brave-premieres-at-edinburgh-festival-theatre>.

15 ROBLES, Fermín. «Souvenirs' con pedigrí catalán'. A *El País*, de 20 de juny de 2008. <elpais.com/diario/2008/06/20/catalunya/1213924056_850215.html>.

16 Disponible a: <comunicatur.info>

17 IGLÉSIES, Francesc (dir.). *116 icones turístiques de Catalunya*. Barcelona: Agència Catalana de Turisme – Departament d'Innovació Universitat i Empresa de la Generalitat de Catalunya, 2010. Disponible a: <www.gencat.cat>

bres. El catàleg té l'objectiu de promoure una representació fidel de Catalunya i aconsegueix esquivar tots els objectes de gust dubtós tan fàcils de reproduir i vendre. Malgrat les pancartes i els graffitis de *Catalonia is not Spain*, passarà temps fins que els turistes estrangers sàpiguen reconèixer els elements catalans.

Sembla que Barcelona, més que no pas Catalunya, és el que és promociona com a marca a nivell mundial. El Barça és reconegut arreu com un equip campió. La botiga en línia del seu lloc web oficial té tres seccions: Espanya i Portugal / Japó / Resta del món.¹⁸ Una de les jugades amb més èxit va ser la promoció del vídeo del FC Barcelona que els jugadors van veure just abans d'entrar al camp per enfrontar-se al Manchester United a la final de la Champions League celebrada a Roma el 2009. Pep Guardiola, que en aquell moment era l'entrenador del Barça i és famós per la seva ètica esportiva, va demanar a TV3 que produís un vídeo motivador de 7 minuts per als jugadors. El vídeo es va basar en l'èxit de taquilla de Hollywood, *Gladiator*, protagonitzat per Russell Crowe. L'emoció que van sentir els jugadors els va fer aflorar llàgrimes als ulls, ja que es van identificar amb els gladiadors romans a punt de sortir a l'arena a vèncer... o morir. Van guanyar el partit i la final de la Champions League.

El ruc català i la Dolly, l'ovella clonada escocesa

El ruc català s'ha convertit en un símbol que d'una banda representa Catalunya i de l'altra respon a la virilitat dels toros metàl·lics d'Osborne que solien ser un element característic del paisatge espanyol. El ruc es presenta embolicat amb la bandera catalana i el trobem en adhesius per a cotxes i motos. La idea ha tingut tant de seguiment que ara s'ha convertit en una marca registrada. La silueta metàl·lica gegant del toro espanyol que s'alça imponent sobre les carreteres espanyoles apareix en una pel·lícula de Bigas Luna, *Jamón, Jamón*, com un símbol del poder i la passió espanyoles, però en una de les escenes li tallen els testicles de metall. El pas del temps i algunes visicituds jurídiques van fer reduir la seva presència a les carreteres espanyoles, fins que el Congrés dels diputats, a petició de diverses administracions i particulars, va declarar el 1994 aquests antics anuncis publicitaris «Patrimoni cultural i artístic dels pobles d'Espanya». Catalunya i el País Basc no van participar en aquesta petició i no s'identifiquen amb la cultura del toro. De fet, l'únic exemplar existent a Catalunya va acabar desapareixent degut a la seva marcada simbologia espanyolista. Les característiques del ruc segurament reflecteixen els trets dels catalans: treballadors, perseverants, humils però alhora tossuts. Les vaques dels Highlands escocesos són famoses pels seus cossos llargs, coberts de pèl vermell, i dòcils. Als turons els acompanyen les ovelles, normalment la raça de morro negre.

¹⁸ Veure: <www.fcbarcelona.com>.

La Dolly es va fer famosa a tot el món per ser el primer mamífer clonat. Va «néixer» a l'Institut Roslyn d'Edimburg l'any 1996 però va morir jove, el 2003. La ironia de la Dolly és que els Highlands van ser despoblats i després repoblats amb ovelles. Les ovelles representen un esdeveniment tràgic de la història d'Escòcia i potser la Dolly serà encara més representativa en un futur de clons, però només en el marc de la ciència–ficció. Almenys, esperem-ho!

La definició d'escocès nacional i escocès de diàspora que fa el Govern escocès

Tal com l'escriptor i artista escocès Alasdair Gray explica al seu llibre *Why Scots Should Rule Scotland*, que es va publicar per primera vegada el 1992, «[...] al llarg dels segles XVIII, XIX i XX el govern britànic va fomentar una gran indústria escocesa: l'exportació de persones».¹⁹ Les necessitats financeres i militars de l'Imperi Britànic requerien soldats saludables i els Highlands escocesos van ser un dels molts llocs que es van convertir en terreny fèrtil per reclutar soldats i oficials. Escòcia és un país multicultural que ha viscut fluxes d'entrada i sortida de persones que arribaven o se n'anaven. Alguns dels emigrants eren voluntaris, d'altres obligats. Avui Escòcia té una població de cinc milions de persones. Un mapa actual d'Escòcia mostrarà una pila de noms de pobles i poblets escampats pels Highlands, però si algun conductor hi busca desesperadament una benzinera, podria tenir un disgust. Els noms encara hi són, però gran part del territori està despoblat. El segle XIX els rics terratinents van expulsar els habitants de valls senceres, els van enviar a les colònies i els van substituir per ovelles, que són més rendibles i no es revoltent. Aquest episodi tan tràgic es coneix com «The Highland Clearances» (desplaçament forçós de població dels Highlands) als llibres d'història. Un mapa dels llocs del món en què es van instal·lar els escocesos mostraria que la majoria es van convertir en habitants d'antigues colònies, com Canadà, Austràlia i Nova Zelanda. Molts d'ells se senten profundament orgullosos de la seva qualitat d'escocesos i es mostren més escocesos que els escocesos nacionals, els que han nascut i crescut al *homeland*, la pàtria. El manteniment de les tradicions i els costums escocesos, i l'embelliment de la seva qualitat d'escocesos amb la nostàlgia d'un passat gloriós són aspectes que han passat a formar part de la museïtzació de la cultura, és a dir, una identitat nacional fixada en el passat i en la voluntat de resistir al canvi. Els escocesos de la diàspora poden reunir-se per celebrar el fet de pertànyer a la pàtria. «Pertànyer», com destaca Avtar Brah, és ser en un lloc i sentir enyorança d'un altre, que d'aquesta manera es converteix en «un lloc de desig mític en l'imaginari de la diàspora».²⁰ El Govern escocès

19 GRAY, Alasdair Gray. *Why Scots Should Rule Scotland*, Edimburg: Canongate, 1992, pàg. 38.

20 BRAH, Avtar. *Cartographies of Diaspora. Contesting Identities*. Londres: Routledge, 1996.

defineix la diàspora amb tres categories diferents, l'objectiu principal de les quals és garantir «un enfocament ampli i cosmopolita».²¹ En aquest punt és important comprendre que cal evitar totes les construccions de nacionalisme basades en l'etnicitat, ja que redueixen el concepte d'escocès i acaben racialitzant les polítiques econòmiques i les estratègies futures de creixement nacional. Els escocesos mateixos eren immigrants d'Irlanda, així que això és un important motiu històric perquè el país obri les portes als que volen venir-hi a viure. L'escocès de diàspora dels viatges del segle XXI es mou per tot el món i està en contacte amb la pàtria tant a través dels mitjans de comunicació com visitant. Per tant, l'informe del Govern escocès sobre la diàspora es conforma amb els tres grups següents. La diàspora és:

- Un grup de persones que comparteixen una identitat nacional, cívica o ètnica comuna i que o bé foren obligats a anar-se'n o bé se'n van anar voluntàriament del territori en què habitaven i es van convertir en residents d'un territori nou;
- descendents d'aquests emigrants que continuen interessats en el seu patrimoni i que podrien estar disposats a tornar a posar-se en contacte amb la seva llar ancestral; i
- emigrants que es desplacen d'una manera temporal, circular i més nomàdica, portant una existència transnacional que comporta entrar i sortir del país per períodes curts, inclosa gent que viatja per negocis.²²

L'escocès de diàspora se sol considerar exclusivament blanc, mentre que l'escocès nacional és multicultural i representa tradicions, religions i idiomes més multiversals que universals. Tots els escocesos, homes i dones, residents a Escòcia han d'estar representats d'una manera més completa a la iconografia escocesa. El «procés d'esdevenir» hi és, però no és prou evident, i el Govern escocès treballa per trobar estratègies per promoure una Escòcia multicultural i augmentar la consciència d'un projecte basat en la igualtat i el respecte.

Identitats nacionals emocionals

Tal com destaca Montserrat Palau en la seva lúcida introducció a *In/Dependents: Dones i projectes nacionals*,²³ durant molt de temps la construcció patriarcal de les nacions i les nacionalitats ha explotat les

21 ANCIEN, Delphine, BOYLE, Mark i KITCHIN, Rob. *The Scottish Diaspora and Diaspora Strategy: Insights and Lessons from Ireland* [en línia]. Dublín: Department of Geography and National Institute for Regional and Spatial Analysis, National University of Ireland, 2009. Disponible a: <www.scotland.gov.uk>.

22 *Ibid.*

23 PALAU, Montserrat i TODA, Agnès (eds.). *In/Dependents: Dones i projectes nacionals*. València: Tres i Quatre, 2012, pàg. 11.

dones des del punt de vista biològic, simbòlic i cultural, però quan arriba l'hora de participar activament en el projecte nacional, se les ignora i silenci.²⁴ El mateix es pot dir de tota la gent considerada «els altres» per les institucions tradicionals, androcèntriques i patriarcal.

L'etimologia de la paraula «nació» és el femení del llatí *nationem* (naixement), i inicialment es feia servir per a referir-se a una comunitat basada en una varietat, llinatge o raça comuna. Avui dia tots aquests termes són absolutament arbitraris, però tot i així els conceptes nació, nativitat i nadiu tenen a veure amb la reproducció i, per tant, la feminitat. A mitjan segle XIX, la idea de nacionalitat vinculada a la feminitat es va convertir en un signe de degeneració en lloc de progrés i evolució. En paraules de Pierre-Joseph Proudhon, teòric socialista del segle XIX, «Una nació, després d'alçar-se amb energia viril, pot tornar-se efeminada i fins i tot ensorrar-se». I encara més, «si bé una raça pot tornar-se efeminada, també es pot fer més viril mitjançant el seu treball, la seva filosofia i les seves institucions».²⁵

Fins a un cert grau, actualment encara es fa servir el mateix to als discursos nacionals. Les nacions fortes són virils, les dèbils es categoritzen com a femenines. El que cal és decidir qui porta els pantalons! Palau esmenta vinyetes polítiques que personifiquen Espanya i Catalunya assignant-los sexes en forma de marit i muller, amb les seves característiques respectives de força masculina i suport femení; o d'altres en què polítics homes són caricaturitzats en forma de parella casada que firma acords, i en què el personatge políticament més dèbil és el que es representa com una dona i va vestit amb roba femenina.²⁶ Pel que fa a les vinyetes polítiques contemporànies en què apareix Alex Salmond, se'l representa com un escocès amb *kilt*. I bé, corre el rumor que els escocesos no hi porten res, sota dels *kilts*.²⁷ En una sèrie còmica animada de Steve Bell que narra una situació,²⁸ la primera vinyeta el mostra dret al costat d'una bandera britànica que s'hissa, a la segona saluda la bandera escocesa, i al tercer i últim, els pantalons (que havia dut secretament sota el *kilt*) li han caigut als turmells. D'aquesta manera l'humilien dues vegades: primer per portar la faldilla/*kilt*, i en segon lloc per perdre els pantalons. Altres dibuixos de Bell mostren el rostre de Salmond pintat de color blau i blanc i amb la bandera escocesa com a la pel·lícula *Braveheart* o quan Macbeth visita les bruixes perquè li diguin el seu futur.

24 *Ibíd.*

25 Citació de Proudhon a DIJKSTRA, Bram. *Idols of Perversity. Fantasies of Feminine Evil in Fin-de-Siècle Culture*. Oxford: Oxford University Press, 1986.

26 PALAU, Montserrat. «La Ben Plantada colonitzada: dones i qüestió nacional catalana». A LÓPEZ MARTÍNEZ, Marina (ed.). *Pensar la nació en femení. Una construcció inacabada*. Borriana: Agrupació Borrianenca de Cultura, 2010, pàg. 89.

27 Penseu en la famosa escena de *Braveheart* en què l'exèrcit escocès intenta desafiar l'anglès alçant-se els *kilts* i mostrant els culs a l'aire.

28 Si us interessen les vinyetes polítiques de Steve Bell, veure www.belltoons.co.uk

Com és que aquests significants, símbols i estereotips acaben representant diferent nacions, i com es fixen a l'imaginari del nacionalisme escocès o català? L'obra de Sara Ahmed sobre la política de les emocions tracta de com afecten als individus i a les comunitats les emocions, construïdes socialment i a continuació escampades a d'altres individus i comunitats. Ahmed rebutja les teories *inside out* (de dins enfora) que asseguren que les emocions s'inicien en el si de l'individu, són subjectives i després es desplacen enfora cap a d'altres objectes o individus, i es decanta més aviat pel moviment *outside in* («de fora endins»), en què les emocions són representades; no sorgeixen de l'individu, sinó que es mouen, i són mogudes, per discursos potents que amb el seu moviment creen i donen forma a idees. En els discursos nacionalistes, emocions com ara l'amor a la pàtria, la nostàlgia, la por al foraster o l'odi al foraster es construeixen mitjançant paraules i frases, símbols i signes que s'aglutinen. Aquesta aglutinació enganxa l'emoció a diverses idees. Ahmed ho il·lustra analitzant el llenguatge d'un pòster del British National Front que defineix el Regne Unit com una nació «tova»: «Cada dia de cada any, multitud d'immigrants il·legals i falsos refugiats envaeixen el Regne Unit per tots els mitjans possibles... Per què? Només busquen les comoditats fàcils i els beneficis gratuïts d'aquest país tan tou que és el Regne Unit. Tot pagat per tu, el contribuent britànic!». ²⁹

Les paraules que s'aglutinen i construeixen un discurs racista per generar alarma, por i també odi són: multitud, immigrants il·legals, falsos refugiats. Lamentablement, el terme «tou» ha agafat i el trobem en discursos polítics no feixistes. El Govern britànic l'ha utilitzat en les seves polítiques sobre refugiats. Ahmed veu un paral·lelisme entre les fronteres de la nació i la pell del cos: la pell és «tova, dèbil, porosa i fàcil de deformar o lesionar per la proximitat d'altres». Col·loquialment, ser un tou vol dir ser un covard, ser massa emocional i decantar-se segons d'on bufi el vent. Els cossos durs que es basten a si mateixos i no accepten cap excés són una marca de virilitat i força, s'aguanten fermament sobre els seus peus. Les indústries del cinema i la moda promouen models d'herois de Hollywood que reforcen cossos durs que es basten a si mateixos i són impenetrables, i cossos femenins tous i penetrables. Aquestes característiques sexualitzades dels cossos han estat tractades en molts discursos teòrics diferents, com ara l'arquitectura, la planificació urbanística, la psicologia, la medicina, les teories de la identitats, les polítiques sexuals, etc.

En la mateixa línia, el 2001 el diari *El País* va publicar un article sobre Escòcia al seu suplement dels diumenges. L'article, titulat «Retrato de Escocia», ³⁰ anunciava que els habitants d'Escòcia es definien a si mateixos com «leales, valientes, rudos y varoniles». Que eren tots homes, els escocesos que van entrevistar? L'autor de l'article afirmava en broma que un espanyol (Adrià) tenia el mèrit d'haver-se «inventat» Escòcia i

29 Ahmed, Sarah. *The Cultural Politics of Emotion*. Edimburg: Edinburgh University Press, 2004, pàg. 1.

30 «Retrato de Escocia». A *El País Semanal*, de 25 de març de 2001, pàg. 53.

de convertir-la en una nació de fronteres estables. Adrià, al capdavant de les tropes romanes, va construir un mur per mantenir-hi dins els escocesos i fora els anglesos... o va ser a l'inrevés? Depèn d'on se situï l'empatia de cadascú.

Montserrat Palau esmenta un procés semblant en la construcció dels nacionalismes en les narratives de dones a Catalunya. Els nacionalismes centralistes espanyol han feminitzat i, d'aquesta manera, silenciat el projecte nacionalista de Catalunya. En el procés, Catalunya ha estat subordinada i colonitzada. A continuació Palau tira a terra el títol de *La Ben Plantada*, l'obra filosòfica i literària de 1911 en què Eugeni d'Ors personifica Catalunya amb una dona amb *seny*. En construccions patriarcals en què la nacionalitat es femonotza, la dona es representa passiva i comprensiva en tant que mare de la nació. Palau descriu que les representacions al·legòriques de *la nació* es redueixen a una mare «de pits plens per alimentar», mentre que la seva sexualitat s'esborra i es nega. A més, en català el terme *pàtria* correspon a l'anglès *fatherland*, però «mare *pàtria* és una figura estàtica, ahistòrica, simbòlica».³¹ És interessant que el mot espanyol *desmadre* s'utilitzi per un caos total o un excés d'emoció; en altres paraules, quan la mare se surt de la ratlla i ja no se la pot controlar. Els cossos de les dones poden reproduir la raça humana però sovint en temps de guerra són les primeres víctimes. Els seus cossos es converteixen en «dipositaris de l'honor»,³² però també en camps de batalla de les faccions enfrontades. Per fi les organitzacions de drets humans han reconegut que crims de guerra com ara les violacions massives de dones, infants i homes són una estratègia bèl·lica que els tribunals internacionals de justícia han de castigar.

La pregunta és: per què es defineix les dones com éssers passius en teories nacionalistes? Ahmed destaca que les etimologies de «passivitat» i «passió» comparteixen la mateixa arrel llatina, *passio*, que es pot traduir per «sofriment»: «la por de la passivitat està vinculada a la por de l'emocionalitat, en què la feblesa es defineix per una tendència a deixar que ens modelin els altres. Aquesta ductilitat es descriu com una propensió a la lesió. El vincle entre passió i passivitat és instructiu: ens fa tenir present que 'emoció' s'ha considerat 'inferior' a les capacitats de pensament i raó. [...] Les emocions s'associen a les dones, a qui es representa com «més properes» a la natura, dominades pels desitjos i menys capaces de transcendir el cos per mitjà del pensament, la voluntat i la raó».³³

La història del pensament que ha marcat el camí per a la sexualització de les polítiques culturals de l'emoció es remunta al passat llunyà. Voldria destacar una obra del segle XVI que va ser essencial per escampar

31 PALAU, *Op. cit.*, pàg. 83.

32 PALAU, *Ibíd.*

33 AHMED, *Op. cit.*, pàg. 2-3.

les relacions dicotòmiques de les emocions sexualitzades. En el seu moment aquest llibre va ser un èxit de vendes; es va editar almenys 82 vegades en castellà i fou traduït a sis idiomes diferents. La seva influència va arribar amb força fins al segle XIX i va ser una de les obres a què es va referir Schopenhauer en el seu assaig misogin sobre les dones: «La obra de Huarte no sólo fue fundamental en la historia y desarrollo del cuerpo de conocimientos neurocientíficos, sino que también ha influido de forma clara [...] en científicos, filósofos y literatos como Alarcón, Bacon, Cabanis, Cervantes [...] Charron, Chomsky, Gall, Goethe, Hume, Kant, Kretchmer, Lessing, Lope de Vega, Montaigne, Montesquieu, Nietzsche, Quevedo, Rousseau, Schopenhauer, Thomasius, Tirso de Molina y Ziegler».³⁴

Avui dia l'obra de Huarte seria definida com un llibre d'autoajuda amb instruccions sobre com garantir que els teus fills siguin intel·ligents i racionals, i que faran servir la raó i l'enginy per aconseguir els seus objectius a la vida. En altres paraules: com parir un nen. L'*Examen de Ingenios para las ciencias*³⁵ de Huarte de San Juan es va publicar en castellà per primera vegada l'any 1575 i fou traduït a l'anglès el 1954 amb el títol *The Examination of Men's Wits*.³⁶ Amb influència d'Aristòtil i Galè, qualificava els homes de càlids i secs, i les dones de fredes i humides.³⁷ Les dones que volien tenir nens havien de menjar determinats aliments abans de l'acte sexual i pensar coses masculines perquè el nen tingués talent en lletres i ciències. Les nenes, en canvi, no naixien amb capacitats d'aprenentatge ni posseïen enginy ni raó. La creença que la mare embarassada que pensa en coses masculines pot influir sobre el sexe de l'infant no nat és el tema principal d'una distòpia titulada *Man's World* escrita per Charlotte Haldane i publicada el 1926.³⁸ La mare d'aquesta distòpia no segueix prou la seva formació i per tant dona a llum a un nen amb més qualitats femenines que masculines; després que les autoritats de la comunitat declarin que no és ni un home masculí ni una dona femenina, sinó un exemple «intersexual», la seva existència es converteix en una molèstia per al funcionament de l'estat. L'estatus quo insisteix en una polarització absoluta dels rols sexuals (d'aquí ve el títol *Man's World*). Aquest és només un de molts exemples de literatura que destrueixen les dicotomies sexuals imposades pel patriarcat.

Christopher Whyte és un poeta, novel·lista, traductor i crític escocès. Parla i escriu en molts idiomes europeus, inclosos el gaèlic escocès i el català. Ha escrit poesia en català i és conegut entre els escrip-

34 MARTIN-ARAGUZ, Antonio i BUSTAMANTE-MARTÍNEZ, C. «Examen de ingenios, de Juan Huarte de San Juan, y los albores de la Neurobiología de la inteligencia en el Renacimiento español». A *Revista de Neurología*, vol. 38, núm. 12, 2004.

35 HUARTE DE SAN JUAN, Juan. *Examen de ingenios para las ciencias*. Madrid: Cátedra, 1989.

36 BATTERSBY, Christine. *Gender and Genius. Towards a Feminist Aesthetics*. Londres: The Women's Press, 1989.

37 HASSON, Or. «On Sex-Differences and Science in Huarte de San Juan's Examination of Men's Wits». A *Iberoamerica global*, vol. 2, núm. 1, 2009.

38 HALANDE, Charlotte. *Man's World*. Londres: Chatto and Windus, 1926.

tors creatius catalans i escocesos. El passatge següent ve de la introducció del seu llibre *Gendering the Nation. Studies in Modern Scottish Literature* i val la pena incloure la citació sencera, ja que reflecteix allò a què haurien d'aspirar les identitats escocesa i catalanes com a projecte de futur nacional: «La cultura escocesa, ens diuen, va quedar mutilada pel doble desastre de la Unió de les Corones i la Unió dels Parlaments, fites en un procés d'assimilació a Anglaterra que va diluir cada cop més el nucli del fet escocès genuí preexistent. Sovint, aquesta dilució es contempla en termes sexuals com una castració (la figura retòrica dels fluids gairebé sempre comporta que els crítics masculins apliquin les seves pròpies energies sexuals a les qüestions nacionals). Els perills d'adoptar aquesta postura són el seu compromís a la restauració, no a la de l'Escòcia del passat, sinó de les relacions entre sexes, classes, grups racials i orientacions socials diferents que en un context modern serien inacceptablement opressores. Si volem recuperar l'Escòcia del passat, quin lloc hi tindran els seus negres o les lesbianes o els fills dels immigrants pakistanesos?».³⁹

Whyte il·lustra i destrueix la iconografia tradicional de l'escocès amb *kilt* que toca la gaita. Aquesta escocesa porta un minikilt i talons d'agulla, i s'ha maquillat per fer destacar els llavis i els ulls. Si ens ho mirem de més a prop, resulta que en realitat, es tracta d'un home que interpreta un rol sexual que desmunta l'estereotip de l'escocès robust.

Ha arribat l'hora, per tant, que l'imaginari escocès abraçi una definició més àmplia del que caracteritza Escòcia i la qualitat d'escocès. Al passatge següent, inclòs al lloc web del Govern escocès, les «aspiracions» políticament correctes revelen un gran desfasament entre el que projecten els mitjans de comunicació i el que fomenta el Govern: «El Govern escocès està compromès a fomentar una Escòcia multicultural, una nació que valora la diversitat i reconeix que una societat multicultural és una societat vibrant, enèrgica i amb èxit. Aspirem a que Escòcia sigui un lloc en què gent de totes les procedències pugui viure i pujar les seves famílies en pau, i on gent de totes les creences i orígens ètnics pugui seguir la seva religió o fe i assolir el seu màxim potencial».⁴⁰

A Catalunya, l'expresident de la Generalitat Jordi Pujol va declarar en una ocasió que tothom que vivia, treballava i pagava impostos a Catalunya era català. La carta d'un lector de *La Vanguardia* publicada el 2012 en dona la seva pròpia definició. Segons ell, és català tota persona que vol ser-ho, visqui on visqui, treballi on treballi, hagi nascut on hagi nascut, parli la llengua que parli, sigui quina sigui la seva ètnia, religió i tingui les idees que tingui.

39 WHYTE, Christopher. *Gendering the Nation. Studies in Modern Scottish Literature*. Edimburg: Edinburgh University Press, 1995.

40 Veure: <www.scotland.gov.uk/Topics>.

